

Roks

Riksorganisationen
för kvinnojourer och
tjejjourer i Sverige

Våld mot äldre kvinnor

ROKS RAPPORT 1/2012

INNEHÅLL

1. INLEDNING	1
2. VÅLD MOT ÄLDRE KVINNOR – EN KUNSKAPSÖVERSIKT	3
Vad menas med äldre kvinnor?	3
Vad menas med våld mot äldre kvinnor?	3
Hur ser våldet mot äldre kvinnor ut? Omfattning, karaktär och förövare	6
Varför utsätts äldre kvinnor för våld? Orsaker och riskfaktorer	10
Var söker äldre kvinnor stöd?	13
Vilken uppfattning har äldre kvinnor själva om våld?	13
Vilka konsekvenser får våldet?	14
3. KVINNOJOURERNAS ERFARENHETER AV VÅLD MOT ÄLDRE KVINNOR	15
Antal äldre kvinnor på kvinnojourerna	16
Typ av våld	16
Typ av förövare	20
Varför söker så få äldre kvinnor stöd på en kvinnojour?	21
Erfarenheter av andra stödinstitutioner	24
Sammanfattning	25
4. DISKUSSION OCH ÅTGÄRDSFÖRSLAG	26
Problemformulering	26
Orsaker till problemen	28
Roks åtgärdsförslag	30
Avslut	32
5. REFERENSER	33

Roks är Sveriges största medlemsorganisation för kvinno- och tjejjourer. Roks är en feministisk organisation vars övergripande mål är att stoppa mäns våld mot kvinnor, tjejer och barn. Roks arbetar för att synliggöra sambanden mellan kön, makt och våld och för att öka kunskapen och kompetensen i dessa frågor. Roks anser i likhet med Sveriges regering och FN att mäns våld mot kvinnor är en kränkning av kvinnors rättigheter och ett allvarligt hinder för jämställdhet mellan kvinnor och män.

ISBN: 978-91-978071-8-0

Text: Emma Wilén/Roks | Form: Lagrell Information AB

Foto omslag: Julia Lindemalm | Tryck: KST Infoservice, Växjö 2012

© Roks 2012

Hornsgatan 66, 118 21 Stockholm

www.roks.se | info@roks.se

1. Inledning

INGER

Inger bodde på vår jour under tre månader, hon var då 78 år gammal. Ingers man hade alltid haft en dominerande roll i deras relation och hon hade fått lyda hans anvisningar, men något fysiskt våld förekom troligen inte. Men när mannen började bli senildement blev han aggressiv och sen tilltog våldet allt mer. Inger insjuknade i en akut hjärtinfarkt och opererades. Läkarna trodde att infarkten orsakats bland annat av stressen Inger upplevde på grund av våldet. Inger kom med sjukhusets hjälp till oss när hon skrivits ut. Hon fick sen en egen lägenhet, hennes första egna lägenhet. Inger hade ett gott stöd av sina barn, som gav henne god hjälp att komma igång med sitt nya liv.

Kvinnojour, 2012

■ ■ **Så här berättar en av Roks** kvinnojourer om ett möte med en äldre kvinna. Vi vet inte om Inger är ett typiskt fall när det gäller äldre kvinnor som utsatts för våld eftersom kunskap om våld mot äldre kvinnor är mycket begränsad. Äldre kvinnor är generellt en dåligt uppmärksammas grupp i vårt samhälle, med små egna möjligheter att hävda sina rättigheter och utan starka företrädare. Dessutom saknas god forskning och statistik, slagkraftiga politiska initiativ och tillräckliga resurser i verksamheter som rör äldre kvinnor. Även inom kvinnojourerörelsen är äldre kvinnor något av en osynlig grupp, helt enkelt därför att de sällan kommer till jourerna.

Men att det saknas exakt information om äldre kvinnors våldsutsatthet betyder förstås inte att sådant våld inte existerar. Tvärtom har det visat sig att äldre kvinnor, genom det ökade beroende av omgivningen som ofta följer med hög ålder, löper förhöjd risk att utsättas för våld av nära anhöriga eller vård- och omsorgspersonal. Och dessutom utsätts äldre kvinnor, precis som yngre, för våld av sin partner – våld som kanske pågått under en livslång relation upphör inte den dag offer eller förövare fyller 65.

Det är denna typ av våld som Roks vill uppmärksamma och som denna rapport fokuserar på. Det är nämligen kring våldet mot äldre kvinnor i nära relationer som tystnaden och okunskapen är som störst i dag. Att föreställa sig att mormor lever i rädsla eller att vår gamla far kan vara en förövare väcker oerhört starkt motstånd; vi vill helt enkelt inte tro att det kan vara så. Men bilden av ålderdomen som en zon fredad för kränkningar, slag och sexuella övergrepp hindrar oss från att upptäcka det våld som faktiskt förekommer. Vi måste ta till oss det faktum att våld mot äldre kvinnor existerar – även inom hemmets väggar, även i vår egen bekantskapskrets, och vi måste lära oss vilka uttryck detta våld tar sig och hur det kan bemötas och motarbetas.

År 2012 handlar Roks fokusår om våld mot äldre kvinnor. Syftet är att uppmärk-

samma frågan och fördjupa kunskapen om våld mot äldre kvinnor såväl inom kvinnojourer som hos politiker, myndigheter, praktiker och allmänhet. I den här rapporten presenterar vi befintlig forskning och statistik om våld mot äldre kvinnor, beskriver kvinnojourernas erfarenheter på området och presenterar ett antal åtgärdsförslag om hur problemen kring våldet mot äldre kvinnor kan lösas.

Roks är inte ensamma om att just nu uppmärksamma äldre. Tidigare i år utsåg FN den 15 juni till Världsdagen om våld och övergrepp mot äldre, och under 2012 pågår EU:s Europaår för aktivt åldrande och solidaritet mellan generationer. Roks vill i anslutning till detta påminna om att den mänskliga rättigheten att slippa utsättas för våld även omfattar äldre kvinnor, vilket innebär att Sverige har en skyldighet att förebygga och motverka våld mot äldre kvinnor. Kvinnojourernas mer än trettio år långa erfarenhet av att möta kvinnor, tjejer och barn som utsatts för mäns våld är mycket värdefull i detta arbete.

Angela Beausang, Roks ordförande
Oktober 2012

2. Våld mot äldre kvinnor – en kunskapsöversikt

■ ■ **Våld mot äldre kvinnor** är en dåligt uppmärksammat och beforskad fråga i Sverige. Det märks bl.a. på att ett litet antal åldrande studier återkommer som referenser i material om våld mot äldre kvinnor och att det saknas enhetliga definitioner av såväl "våld" som "äldre", vilket gör det svårt att få en god bild av våldets omfattning, karaktär och konsekvenser. Dessutom finns en osäkerhet om var frågan våld mot äldre kvinnor hör hemma: Är det en kvinnofridsfråga, en äldrefråga eller handlar det främst om funktionsnedsättningar? Den samlade kunskapen visar dock att våld mot äldre kvinnor är en fråga som berör och kräver kunskap inom flera olika områden.

VAD MENAS MED ÄLDRE KVINNOR?

En vanlig åldersgräns för att definiera äldre, som också används i denna rapport, är 65 år. I Sverige lever i dag 960 000 kvinnor (och 780 000 män) som är 65 år eller äldre. Något som är viktigt att komma ihåg är att äldre är en mycket heterogen grupp, med stora variationer i hälsa, socialt liv och annat som visat sig ha betydelse både för risken att utsättas för våld och konsekvenser av våldet. Bland dagens äldre finns allt från nyblivna pensionärer; ofta aktiva, friska personer utan större hjälpbehov och med många och starka nätverk, till våra allra äldsta; män och kvinnor i den s.k. fjärde åldern, med stora vårdbehov och små kontaktytor mot omvärlden.

VAD MENAS MED VÅLD MOT ÄLDRE KVINNOR?

Det har länge diskuterats vilka begrepp som är lämpliga för att beskriva våld mot äldre. Termer som kränkningar, övergrepp, misshandel, vanvård, försummelse, missförhållanden och inadekvat vård används och tolkas på olika sätt i olika sammanhang.¹ I den här rapporten används genomgående begreppet våld, utifrån en bred våldsdefinition där våld ses som handlingar som skrämmer, smärtar och skadar, eller får en person att göra något mot sin vilja eller avstå från att göra något den vill. En annan utgångspunkt i rapporten är att jämföra kvinnors och mäns utsatthet för våld. Genom att ha ett genusperspektiv på våld kan vi få väsentlig kunskap om våldets karaktär och orsaker.

När det gäller definitioner av våld mot äldre kvinnor är det till att börja med värt att påpeka att äldre kvinnor är kvinnor och som sådana omfattas av alla definitioner, konventioner, lagar, handlingsplaner etc., som berör våld mot kvinnor. Även om detta är en självklarhet visar erfarenheten att äldre personer snarare betraktas utifrån sin

1. Erlingsson, C. (2007) *Elder abuse explored through a prism of perceptions; perspectives of potential witnesses.*

ålder än sitt kön, vilket leder till att skildringar av våld mot äldre ofta saknar ett genusperspektiv.

I FN:s deklaration om avskaffande av våld mot kvinnor definieras våld mot kvinnor som:

Varje könsrelaterad våldshandling som resulterar i fysisk, sexuell eller psykisk skada eller lidande för kvinnor, samt hot om sådana handlingar, tvång eller godtyckligt frihetsberövande, vare sig det sker i det offentliga eller privata livet.²

I deklarationen beskrivs tre kategorier av våld mot kvinnor: våld som utövas av staten (t.ex. sådant våld som begås mot kvinnor som ett led i krigföring), våld som begås i samhället (t.ex. sexuella trakasserier på arbetsplatser, våldtäkt och människohandel) och våld inom familjen (t.ex. misshandel och incest). Kvinnor med funktionsnedsättningar och äldre kvinnor beskrivs som grupper av kvinnor som är särskilt sårbara för våld. I deklarationen ålägger FN stater att förbättra situationen för våldsutsatta kvinnor och att utarbeta handlingsplaner och utveckla förhållningssätt som förebygger våld mot kvinnor.

Det har också tagits fram särskilda definitioner av våld mot äldre. En internationellt allt mer accepterad definition, som bland andra Världshälsoorganisationen (WHO) och International Network on Prevention of Elder Abuse (INPEA) har antagit, hittas i den så kallade Torontodeklarationen där det fastställs att:

Våld mot äldre är en enstaka eller upprepad handling, eller frånvaro av önskvärd/lämplig handling, som utförs inom ett förhållande där det finns en förväntan på förtroende och som förorsakar skada eller smärta hos en äldre person.³

Socialstyrelsen har i dag ingen definition av våld mot äldre på sin webbplats om våld mot äldre.⁴ Men de missförhållanden som ska rapporteras enligt lex Sarah⁵ definieras som "såväl utförda handlingar som handlingar som någon av försummelse eller av annat skäl har underlåtit att utföra och som innebär eller har inneburit ett hot mot eller har medfört konsekvenser för enskildas liv, säkerhet eller fysiska eller psykiska hälsa".⁶ Exempel på sådana handlingar är fysiska, psykiska, sexuella och ekonomiska övergrepp, tvångsåtgärder och brister i bemötandet eller hur insatserna utförts. Lex Sarah omfattar dock bara missförhållanden inom socialtjänstens verksamhet, d.v.s. där utförare av socialtjänst orsakat, eller riskerar att orsaka, missförhållanden.

2. FN (1993) FN:s deklaration om avskaffande av våld mot kvinnor.

3. WHO/INPEA (2002) *Missing voices: views of older persons on elder abuse*.

4. Socialstyrelsen (2012-10-10) <http://www.socialstyrelsen.se/aldre/valdmotaldre>.

5. Lex Sarah är det sammanfattande namnet på en rad bestämmelser i socialtjänstlagen (SoL) och lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS) som reglerar skyldigheter för anställda och de som bedriver verksamhet inom socialtjänsten att anmäla missförhållanden och risker för missförhållanden i verksamheten. Ytterst handlar lex Sarah om att säkerställa att den enskilde får insatser av god kvalitet och att han eller hon skyddas från missförhållanden i verksamheten.

6. Socialstyrelsen (2011) *Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om lex Sarah*, SOSFS 2011:5.

Typ av våld

Äldre kvinnor kan utsättas för olika typer av våld, av olika förövare och i olika situationer. När våldet kategoriseras utifrån förövare skiljs vanligtvis på våld från närstående, våld från formell kontakt (t.ex. vårdpersonal) och våld från okända. I de fall våld mot äldre kvinnor uppmärksammas handlar det oftast om de två senare förövrakategorierna. Senast hösten 2011 fick t.ex. frågan om äldres utsatthet inom äldreboenden stor uppmärksamhet i Sverige då en rad allvarliga missförhållanden på äldreboenden avslöjades, och då och då rapporterar media om äldre som utsatts för rån eller bedrägerier. I själva verket är det dock ovanligt att äldre kvinnor utsätts för brott på allmän plats eller av främlingar. Precis som när det gäller yngre löper äldre kvinnor störst risk att utsättas för brott i sitt eget hem, av en förövare de har en nära relation till eller är bekant med (se nedan). Det främst denna typ av våld som behandlas i denna rapport.

När det gäller vilka typer av våld som äldre kvinnor kan utsättas för tar de flesta definitioner upp:

- **Fysiskt våld (våld mot kroppen, t.ex. knuffar, slag, sparkar, fasthållning)**
- **Psykiskt/verbalt våld (t.ex. hot, kränkningar, trakasserier)**
- **Ekonomiskt/materiellt våld (t.ex. utpressning, stöld av pengar, våld mot föremål)**
- **Sexuellt våld (t.ex. sexuella trakasserier, tafsande, våldtäkt)**
- **Försummelse/vanvård (t.ex. felaktig medicinering, bristande hygien, otillräcklig föda).**

Många äldre är genom kroppens naturliga åldrande, funktionsnedsättningar eller sjukdom fysiskt bräckliga, vilket gör att även mildare former av fysiskt våld kan medföra allvarliga eller bestående skador. Trots att fysiskt våld ger de mest synliga skadorna, så som benbrott eller blåmärken, är det inte självklart att omgivningen misstänker våld när en äldre kvinna uppvisar fysiska skador. Om kvinnan inte själv berättar vad som hänt är risken stor att skadorna tolkas som en "naturlig" följd av olyckor eller sjukdomar. Lever kvinnan med en äldre man kan omgivningen ha svårt att tro att han är förmögen att tillfoga henne skador, och i ännu mindre utsträckning misstänker vi kanske att en yngre, fysiskt överlägsen person kan utöva våld mot en äldre kvinna.

Kunskap om s.k. våld i nära relationer visar att psykiskt våld utgör en stor och fundamental del av den här typen av våld. Det psykiska våldet "finns alltid där"; det föregår eller utövas parallellt med andra typer av våld, och är den våldstyp som av offer ofta beskrivs som den mest nedbrytande. Hot är en mycket vanlig form av psykiskt våld och den våldsform som visat sig få flest negativa konsekvenser.⁷ En äldre kvinna kan genom nedsatt psykisk och fysisk hälsa och små sociala nätverk vara extra sårbar för hot, kontroll och kränkningar: Att veta att hon har svårt att freda sig eller lätt kan skadas skapar en rädsla som en förövare kan utnyttja, och nedstämdhet, förvirring och depressioner förvärras lätt om kvinnan kränks av en tillitsperson. En av farorna med psykiskt våld är att också konsekvenserna ofta är psykiska, varför risken är stor att skadorna tolkas som en del av ett naturligt åldrande eller en sjukdomsbild.

Ekonomiskt/materiellt våld mot äldre kvinnor kan handla om en god man som missbrukar sitt uppdrag, vårdpersonal som lägger beslag på kvinnans värdeföremål eller

7. Lundgren, E., Heimer, G., Westerstrand, J. & Kalliokoski, A-M. (2001) *Slagen dam: mäns våld mot kvinnor i jämställda Sverige: en omfattningsundersökning.*

släktingar som alltid kommer på besök just när kvinnan fått sin pension. En annan aspekt av ekonomiskt våld mot äldre kvinnor är att många äldre kvinnor är ekonomiskt beroende av sina makar, i många fall för att de genom att ha varit hemmafruar eller arbetat deltid har mycket låga pensioner. Kvinnans ekonomiska osjälvständighet kan användas av en förövare för att kontrollera och kränka kvinnan, och vara ett skäl till att hon stannar i en relation trots våld.

Sexuellt våld beskrivs som den mest skambelagda och minst rapporterade typen av våld mot kvinnor i alla åldrar. Bland äldre generationer, som vuxit upp med än starkare tabun kring sexualitet i allmänhet och sexuellt våld i synnerhet kan sexuellt våld vara extra svårt att identifiera och hantera. Frågan om sexuellt våld mot äldre kvinnor är närmast osynlig i vårt samhälle, trots att det finns uppgifter om att äldre kvinnor utsätts för allt från oönskade sexuella kommentarer och tafsande till sexuella trakasserier och våldtäkter, från såväl vård- och omsorgspersonal, medpatienter som närstående.

Försummelse/vanvård kallas ibland inadekvat vård och handlar om medveten eller omedveten underlåtenhet att ge en person god omvårdnad. Både professionella och anhöriga vård- och omsorgsgivare kan på detta sätt åsamka lidande och skador hos äldre kvinnor. Kvinnor med funktionsnedsättningar som har ett stort beroende av sin omgivning löper särskilt stor risk att utsättas för denna typ av våld. Våld mot kvinnor med funktionsnedsättningar riktar sig ofta direkt mot funktionsnedsättningen; en förövare kan t.ex. placera mediciner eller mobiltelefon utom räckhåll för en kvinna som sitter i rullstol, ständigt möblera om hos en synskadad kvinna eller "glömma" en kvinna som inte själv kan ta sig därifrån, på toaletten, i en duschlift eller utomhus.

HUR SER VÅLDET MOT ÄLDRE KVINNOR UT? OMFATTNING, KARAKTÄR OCH FÖRÖVARE

Vanligtvis är offret en kvinna i 70-årsåldern som bor tillsammans med en man som misshandlar henne. Eller också är hon änka eller frånskild med vuxna barn – oftast en son – med sociala, psykiska eller missbruksproblem, ibland också kriminellt belastad. Mannen kan ha psykiska problem eller vara missbrukare, men det kan också handla om en man som blivit senildement och aggressiv. Eller helt enkelt sedan länge misshandlat sin kvinna. I ett annat typexempel kan kvinnan själv vara dement och vårdkrävande och bli misshandlad av sin vårdgivare.⁸

Olaug Juklestad, socionom och en av grundarna till Vern for eldre, en norsk modell för stöd till våldsutsatta äldre som i dag även används inom flera svenska kommuner.

Världshälsoorganisationen (WHO) uppskattar att mellan 1 % och 10 % av alla äldre utsätts för s.k. "elder abuse", men påpekar att dessa siffror är mycket osäkra. Våld mot äldre beskrivs av WHO som något som underskattas och ignoreras av samhällen världen över, trots växande bevis för att våld mot äldre är en viktig folkhälsofråga och ett samhällsproblem.⁹ I Sverige tyder studier på att äldre utsätts för våld i sådan utsträckning att det bör betraktas som ett folkhälsoproblem.¹⁰

8. Juklestad, O. N. & Johns, S. (1997) *Vern for eldre: tiltak mot overgrep i hjemmet*.

9. WHO (2012-10-15) www.who.int/ageing/projects/elder_abuse/en/.

10. Eriksson, H. (2001) *Ofrid? Våld mot äldre kvinnor och män – en omfångsundersökning i Umeå kommun*.

I kriminalstatistik, nationella frågeundersökningar och forskning synliggörs inte alltid just äldre kvinnors utsatthet för våld. Men då den samlade kunskapen visar att äldre kvinnor, precis som yngre, i stor utsträckning utsätts för våld av närstående eller bekanta män och att sådant våld inte upphör för att offer eller förövare kommer upp i en viss ålder, kan vi genom att titta på generella uppgifter om våld mot kvinnor få en bild även av äldre kvinnors utsatthet.

Kriminalstatistik

I Brå:s statistik över anmälda brott redovisas alla brott mot personer över 18 år tillsammans, varför äldres utsatthet för, och utövande av, brott inte kan urskiljas. En annan svårighet är att en stor del av det våld som utövas i nära relationer faller utanför de rådande brottsdefinitionerna, t.ex. finns dålig täckning för psykiskt våld. Kriminalstatistiken ger dock en fingervisning om omfattningen av vissa delar av våldet mot kvinnor och vilka som utövar det.

År 2011 polisanmälades nästan 28 000 fall av misshandel mot kvinnor i Sverige. I 75 % av fallen var kvinnorna bekanta med förövaren och i 45 % av fallen begicks misshandeln inomhus av en person som kvinnan hade en nära relation med. 85 % av de som misstänktes för misshandel mot kvinnor var män. När det gäller misshandel inomhus av en förövare som kvinnan hade en nära relation med var 97 % av de misstänkta män. Dessutom anmälades under 2011 nästan 2 500 fall av grov kvinnofridsbränkning, där förövaren per definition är en närstående. Mörkertalet är dock mycket stort när det gäller våld mot kvinnor; Brottsförebyggande rådet (Brå) uppskattar att runt 80 % av våldet mot kvinnor i nära relationer aldrig kommer till polisens kännedom.¹¹ Faktorer som svaga sociala nätverk, beroendeställning till förövaren och starka skam- och skuld känslor minskar anmälningsbenägenheten, varför denna antas vara ännu lägre när det gäller sexualbrott och lägre bland äldre än yngre.¹²

Nationella frågeundersökningar

I Sverige görs flera regelbundna nationella enkät-, offer- och självrapporteringsstudier i syfte att få en bild av befolkningens levnadsvillkor på olika områden. Mest relevanta när det gäller våld mot äldre kvinnor är Brå:s nationella trygghetsundersökningar (NTU), SCB:s undersökningar av levnadsförhållanden (ULF), de större levnadsnivåundersökningarna (LNU och, för personer över 75 år, äldre-LNU/SWEOLD) och Statens folkhälsoinstituts folkhälsoenkät. Studierna har dock flera begränsningar när det gäller att skildra äldre kvinnors utsatthet för våld. Exempelvis saknar levnadsnivåundersökningarna helt frågor om våld och i NTU är frågorna, genom att vara kopplade till rådande brottsrubriceringar, dåligt anpassade för att täcka in de handlingar som ryms inom våld i nära relationer.¹³ Ett annat problem är att övre åldersgränser, exempelvis 79 år i NTU och 84 år i Folkhälsoenkäten, exkluderar de äldsta (en orsak till detta är att få äldre besvarar enkäterna). Och dessutom antas kvinnor underrapportera både att våld ägt rum och graden av våld i sådana här undersökningar.

Men studiernas resultat är ändå intressanta i flera avseenden. Exempelvis beskriver de typiska och tydliga skillnader mellan kvinnors och mäns utsatthet för brott/våld:

11. Brottsförebyggande rådet (2012-10-12) www.bra.se.

12. Brottsofferjourenas riksförbund m.fl. (2006) *Trygghet som saknas – om våld och övergrepp mot äldre*.

13. Under 2012 utvecklar dock Brå på regeringens uppdrag en ny modul i NTU; "Brott i parrelationer", i syfte att bättre komma åt denna typ av våld.

medan kvinnor främst utsätts i sitt hem, av en bekant eller närstående, utsätts män oftast på offentlig plats av en okänd förövare. Förövaren är dock både när det gäller kvinnor och män oftast en man. Ett annat genomgående resultat är att äldre tycks vara den åldersgrupp som är minst utsatt för våld/brott. I ULF uppgav t.ex. 1,6 % av kvinnorna (och 1,2 % av männen) i åldersgruppen 75–84 år att de utsatts för något hot eller våld under 2010, jämfört med 7 % av befolkningen i stort.¹⁴ Och enligt NTU hade "bara" 1,4 % av kvinnorna mellan 65 och 79 år utsatts för hot och 1,6 % för trakasserier (utsatthet för misshandel och sexualbrott var så liten att den inte kunde redovisas) under 2010.¹⁵ Däremot visar både NTU, ULF och Folkhälsoenkäten att äldre, och framför allt äldre kvinnor, är de som oroar sig mest för att utsättas för brott (se nedan).

Forskning och studier

Forskning om våld mot äldre inleddes på allvar i Sverige i slutet av 1980-talet, och ämnet har i huvudsak förekommit inom äldreforskningen. Längre saknades ett genusperspektiv på våldet; den första kvantitativa studie som kombinerade kunskapsområdena äldreforskning och könsforskning kom 2001 i form av omfångsundersökningen *Ofrid* av Hjelde Eriksson.¹⁶ Som tidigare nämnts definieras "våld" och "äldre" på olika sätt i olika studier varför underlag, analyser och resultat inte är helt jämförbara.

En brittisk studie som sammanställt resultat från 49 olika studier om våld mot äldre visar att:

- 6 % av äldre i en generell population har utsatts för våld den senaste månaden.
- 6 % av äldre par uppgav att fysiskt våld förekommit i relationen det senaste året.
- 1 av 4 sårbara äldre – t.ex. personer med demenssjukdomar – löper risk att utsättas för våld.¹⁷

Också i Sverige har det uppmärksamats att risken för våld är större hos särskilt sårbara äldre. Socialstyrelsen skriver i en rapport att de flesta äldre som utsätts för övergrepp är kvinnor med fysiska eller psykiska handikapp (samt att majoriteten av förövarna är manliga familjemedlemmar; maken eller sonen).¹⁸ Forskaren Britt-Inger Saveman har i en sammanfattning av svenska studier om våld och övergrepp mot äldre inom vård och omsorg funnit att funktionshindrade och dementa är överrepresenterade bland de äldre som utsätts.¹⁹ SCB har konstaterat att personer som inte bara är äldre utan också sjuka eller rörelsehindrade har en extra sårbarhet.²⁰

I den ovan nämnda omfångsundersökningen i Umeå kommun, *Ofrid*, tillfrågades 1 500 kvinnor och män mellan 65 och 80 år om sina erfarenheter av att utsättas för försummelse, hot och trakasserier, fysiskt våld, sexualiserat våld och ekonomiskt våld.²¹ Resultaten visade att ungefär lika många kvinnor som män, 16 % respektive

14. SCB (2010) Statistik från ULF 2010, www.scb.se/Pages/Product___12199.aspx.

15. Brottsförebyggande rådet (2012) *NTU 2011 – om utsatthet, trygghet och förtroende*.

16. Eriksson, H. (2001) *Ofrid? Våld mot äldre kvinnor och män – en omfångsundersökning i Umeå kommun*.

17. Cooper, C., Selwood, A. & Livingston, G. (2008) "The prevalence of elder abuse and neglect: a systematic review" i *Age and Ageing* nr 37.

18. Socialstyrelsen (1994) *Övergrepp mot äldre i hemmet, ser vi toppen på ett isberg?*

19. Saveman, B-I. (2005) "Våld mot äldre – ett fortsatt dolt problem" i *Incitament* 14(1).

20. SCB (2000) *Äldres levnadsförhållanden 1980–1998*.

21. Eriksson, H. (2001) *Ofrid? Våld mot äldre kvinnor och män – en omfångsundersökning i Umeå kommun*.

13 %, utsatts för någon form av våld eller övergrepp efter 65 års ålder, men att det fanns tydliga skillnader mellan kvinnors och mäns utsatthet:

- Våldet mot kvinnor var av grövre slag och mer upprepat. Exempelvis hade nästan enbart kvinnor utsatts för sexualiserat våld (där den vanligaste typen av våld var sexuella trakasserier, vilket 5 % av kvinnorna utsatts för) och även om något fler män än kvinnor, 8 % respektive 6 %, utsatts för hot eller trakasserier var övergreppen mot kvinnor oftast upprepade medan män främst utsatts för enstaka övergrepp.
- Fler kvinnor än män hade utsatts för flera olika typer av våld.
- För kvinnor, men inte för män, ökade sjukdom, funktionsnedsättning och hög ålder risken för att utsättas för våld (för män var egen alkoholberusning den enda faktorn som medförde en ökad risk). Kvinnokön var den starkaste riskfaktorn för att utsättas för våld bland faktorerna ålder, sjukdom och kön.
- Våldet fick allvarligare konsekvenser för kvinnors hälsa (se nedan).
- Kvinnor var i högre grad än män traumatiserade av våld som inträffat före 65 års ålder.
- Fler kvinnor än män (75 % jämfört med 40 %) hade aldrig sökt hjälp.

När det gällde fysiskt våld var förövaren i tre fall av fyra en man, både när det gällde våld mot kvinnor och våld mot män. Om vi applicerar studiens andel våldsutsatta kvinnor på Sveriges närmare 960 000 äldre kvinnor betyder det att mer än 150 000 äldre kvinnor kan ha utsatts för våld eller övergrepp efter 65 års ålder.

Samma år som *Ofrid*, 2001, publicerades den första nationella omfångsundersökningen om mäns våld mot kvinnor i Sverige, *Slagen dam*.²² Även om kvinnor över 64 år inte ingick i studien kan dess resultat ge en fingervisning även om äldre kvinnors utsatthet. I studien tillfrågades 10 000 kvinnor mellan 18 och 64 år om sina erfarenheter av våld. Resultaten visade att var tionde kvinna hade utsatts för våld av en nuvarande make eller sambo och att var tredje kvinna som tidigare varit gift eller sammanboende med en man hade utsatts för våld av denna. Bland Sveriges äldre kvinnor är drygt hälften, cirka 500 000 kvinnor, gifta.

I rapporten *De sista ljuva åren ...*²³ från 2004 kartlades erfarenheter av våld och övergrepp bland äldre och funktionshindrade i tre hemtjänstområden inom Göteborgs kommun. Studien undersökte utsatthet för försummelse, hot och trakasserier, ekonomiska övergrepp, sexuella trakasserier, våld samt uppträdande och sexuella övergrepp, och visade bl.a. att:

22. Lundgren, E., Heimer, G., Westerstrand, J. & Kalliokoski, A-M. (2001) *Slagen dam: mäns våld mot kvinnor i jämställda Sverige: en omfångsundersökning*.

23. Kristensen, K. & Risbeck, M. (2004) *De sista ljuva åren ... – om utsatthet och erfarenheter av våld hos personal och vårdtagare inom hemtjänsten*.

- 30 % av kvinnorna och 24 % av männen hade blivit utsatta för någon typ av våld efter 65 års ålder.
- Den vanligaste typen av övergrepp för både män och kvinnor var försummelse, vilket 16 % av kvinnorna och 19 % av männen hade utsatts för.
- Alla andra typer av våld än försummelse var vanligare bland kvinnorna än bland männen. Störst skillnad fanns när det gällde sexuella trakasserier och våldsamt uppträdande, vilket var tre till fyra gånger vanligare att kvinnorna utsatts för jämfört med männen.

I rapporten konstateras att kvinnor utsätts för fler typer av våld och mer upprepat våld än män och att medan männens utsatthet i stor utsträckning hängde samman med att få vardagens behov tillgodosedda, sträcker sig kvinnornas utsatthet utanför detta.²⁴

Nationellt Centrum för Kvinnofrid (NCK) arbetar för närvarande med att i en riksrepresentativ enkätstudie kartlägga omfattningen av kvinnors och mäns utsatthet för psykiskt, fysiskt och sexuellt våld. Särskild vikt läggs vid utsatthet för sexuellt våld och våldets samband med senare ohälsa. Studien, som omfattar personer upp till 75 år, kommer att presenteras i slutet av 2012.²⁵

Sammanfattningsvis är resultat som går igen i många studier att våld mot äldre kvinnor förekommer i en omfattning som betraktas som allvarlig, att äldre kvinnor i större utsträckning än äldre män utsätts för både grovt och upprepat våld och att den typiska förövaren är en manlig anhörig.

VARFÖR UTSÄTTS ÄLDRE KVINNOR FÖR VÅLD? ORSAKER OCH RISKFAKTORER

Det är inte alls regel att det äldre offret är sårbart och behöver vård, ofta ger den äldre vård och omsorg, antingen det gäller till en äkta make/maka eller till ett vuxet barn. Vi möter människor som har utsatts för övergrepp genom ett långt liv, och vi möter dem som utsätts för övergrepp efter att deras livssituation vid hög ålder har blivit förändrad.

Hydle, I. & Johns, S. (1993) Övergrepp mot äldre – stängda dörrar och knutna nävar

Det finns naturligtvis en mängd orsaker till och riskfaktorer kring att äldre kvinnor utsätts för våld, men de flesta kan samlas under två huvudområden: Kvinnokön och hög ålder.

24. Kristensen, K. & Risbeck, M. (2004) *De sista ljuva åren ... – om utsatthet och erfarenheter av våld hos personal och vårdtagare inom hemtjänsten.*

25. NCK (kommande studie) *Kvinnors och mäns utsatthet för våld i ett livs- och befolkningsperspektiv – en nationell studie. Omfattning, karaktär och samband med fysisk, psykisk och social ohälsa.*

Risikfaktorer kopplade till kön

Kvinnors kön utgör den enskilt största risikfaktorn för kvinnors våldsutsatthet. Kvinnor i alla åldrar världen över utsätts för våld i olika situationer och av olika sorters förövare, just för att de är kvinnor.²⁶ FN menar att våld mot kvinnor utövas av såväl staten som samhället och inom familjen.²⁷ Detta kan också beskrivas som att våld mot kvinnor förekommer dels på individnivå, dels på strukturell nivå. På individnivå löper kvinnor risk att utsättas för allt från sexuella trakasserier från främlingar till grovt, upprepat våld från en partner eller, som t.ex. i fall av hedersrelaterat våld, familj och släkt. På strukturell nivå verkar samhälleliga normer och system som på olika sätt möjliggör eller negligerar våld mot kvinnor – vi ser t.ex. att våld inom familjen fortfarande ofta tystas ner och att samhällets stöd till våldsutsatta kvinnor har stora brister. När äldre kvinnor utsätts för våld kan våldet alltså vara en fortsättning på det våld som pågått i en relation under många år – och ha möjliggjorts genom omgivningens oförmåga att motverka detta våld. Det finns i dag gedigen kunskap om omfattning, karaktär och orsaker till mäns våld mot kvinnor och vi går i den här rapporten inte närmare in på detta. Här är det väsentliga att klargöra att våld mot äldre kvinnor till stor del handlar om sådant våld som kvinnor utsätts för i egenskap av att vara kvinnor.

Risikfaktorer kopplade till ålder

Hög ålder beskrivs ibland lite slarvigt som en risikfaktor för att utsättas för våld. Men hög ålder innebär i sig inte en ökad risk för våldsutsatthet, utan det handlar om att flera allmänna risikfaktorer när det gäller våld är vanliga hos äldre personer: funktionsnedsättningar, sjukdomar, stort beroende av andra, svag social kontroll och låg sannolikhet för vedergällning eller motangrepp.

Personer över 80 år löper två till tre gånger större risk att utsättas för våld än yngre.²⁸

● Funktionsnedsättningar

Kvinnor med funktionsnedsättningar löper oavsett ålder större risk än andra kvinnor att utsättas för våld.²⁹ Dessutom kan funktionsnedsättningar försvåra för kvinnor som utsätts för våld att få hjälp – t.ex. kan en kvinna med rörelsehinder ha svårt att lämna platsen eller så kan begåvningshandikapp göra att kvinnan inte kan berätta om vad hon utsätts för på ett sätt som omgivningen betraktar som trovärdigt. Nedsatt ADL-förmåga, d.v.s. förmåga att klara vardagslivets aktiviteter, är något som många äldre har i någon utsträckning och har visat sig innebära en ökad risk för att utsättas för våld.³⁰

● Sjukdomar

Senildemens, stroke, mental sjukdom och aggressivitet hos anhöriga har urskiljts som risikfaktorer för våld mot äldre. Detta är relevant för äldre kvinnor som ofta lever tillsammans med, eller vårdar, jämnåriga eller äldre makar. Också nedsatt hälsa hos kvinnan själv medför en ökad risk för våldsutsatthet: Personer med demenssjukdom

26. Som jämförelse hänger mäns våldsutsatthet i högre grad samman med specifika beteenden och situationer, t.ex. att alkoholberusning i offentliga miljöer.

27. FN (1993) FN:s deklARATION om avskaffande av våld mot kvinnor.

28. National Research Council (2003) *Elder Mistreatment: abuse, neglect, and exploitation in an aging America. Panel to review risk and prevalence of elder abuse and neglect.*

29. FN (2006) *In-depth study on all forms of violence against women: report of the Secretary-General.*

30. Saveman, B-I. (2010) "Våldet upphör inte vid 65" i *Tidningen Äldreomsorg* nr 4.

löper ungefär dubbelt så hög risk att bli utsatt för våld som andra, och risken ökar ännu mer om personen har problematiska beteendeförändringar och förändrad sinnestämning.³¹

● **Stort beroende av andra**

Fysiskt, psykiskt, socialt och ekonomiskt beroende av omgivningen är en riskfaktor för våld. Med ökad ålder följer ofta ett ökat vård- och omsorgsbehov (framför allt är det personer över 80 år som uppger att de har ett stort hjälpbehov).³² Att detta medför ökad risk för att utsättas för våld beror bl.a. på att vårdssituationen när det gäller äldre ofta präglas av tungt ensamt ansvar, stress, otillräckliga resurser och okunskap om åldrandets mekanismer, både när det gäller professionella vårdgivare och i samband med s.k. anhörigvård (se nedan).

● **Svag social kontroll och låg sannolikhet för vedergällning eller motangrepp**

Risken för våld ökar när en persons sociala nätverk är små och risken att förövaren ställs till svars eller själv attackerats är liten – båda omständigheter som är vanliga när det gäller äldre.

Övriga riskfaktorer

Det finns även omständigheter som inte är direkt kopplade till kön eller ålder som visat sig medföra ökad risk för våld inom familjen:

- Missbruk, kriminalitet eller psykisk sjukdom bland anhöriga
- Långvariga konflikter i familjerelationerna
- Dålig kommunikation mellan anhöriga
- Ekonomiska problem.

Våld i samband med anhörigvård

En särskild risksituation när det gäller våld mot äldre kvinnor är s.k. anhörigvård, en vårdform där en anhörig eller annan närstående ger vård och omsorg åt en äldre, sjuk eller funktionsnedsatt person, ofta i hemmet. Socialstyrelsen uppger att var femte vuxen, cirka 1,3 miljoner personer, i dag ger denna typ av vård eller stöd.³³ Anhörigvården har ökat i takt med att den offentliga äldreomsorgen har krympt (mellan 1980 och 2006 minskade andelen personer som fick offentlig äldreomsorg i Sverige från 62 till 37 %). Och det är främst kvinnliga anhöriga – hustrur och döttrar – som tagit ett större ansvar för omsorg och vård av familjemedlemmar och släktingar.³⁴ 70 % av all informell omsorg utförs av kvinnor.³⁵

I många fall ges anhörigvård under påfrestande förhållanden, där vårdaren har en tung omsorgsbyrå i allt från krav på ständig tillgänglighet, tunga lyft, ensamt ansvar och lite kontakt med omvärlden. I en rapport om kommunens stöd till anhörigvårdare uppger Socialstyrelsen att den typiska anhörigvårdaren är en äldre och lite sjuklig

31. Saveman, B-I. (2010) "Våldet upphör inte vid 65" i *Tidningen Äldreomsorg* nr 4/2010.

32. SCB (2006) Artikel i *Välfärd* Nr 3 2006, http://www.scb.se/Grupp/valfard/BE0801_2006K03_TI_02_A05ST0603.pdf.

33. Socialstyrelsen (2012-08-12) Artikel på Socialstyrelsens hemsida: www.socialstyrelsen.se/nyheter/2012augusti/nastanvarfemtevuxengeromsorgtillennarstaende.

34. SCB (2006) "Informella hjälpgivare", kap. 18 i *Äldres levnadsförhållanden – arbete, ekonomi, hälsa och sociala nätverk 1980–2003*.

35. Torstensson, G. (2010) "Förebygga, upptäcka och hantera" i *Tidningen Äldreomsorg* nr 4.

kvinnor som i stort sett ensam vårdar sin make och av kommunen har beviljats mer stöd i vårdrollen än hon tar emot.³⁶ Anhörigvård sker med andra ord ofta under omständigheter som utgör riskfaktorer för våld, och många studier tyder på att våld är vanligt förekommande i samband med anhörigvård. Exempelvis uppger mellan 15 och 50 % av närstående vårdare som vårdar en demenssjuk person att de utövat någon form av våld mot den sjuka.³⁷ Äldre kvinnor kan både utsättas för våld av en person som de vårdar och någon som de får vård av.

Det finns tydliga skillnader mellan det stöd som anhörigvårdande kvinnor och anhörigvårdande män erbjuds. I en rapport om äldres levnadsförhållanden från 2006 skriver SCB:

Bland makar var det vanligare att kvinnan vårdade sin make ensam, utan stöd från hemtjänsten, än att mannen vårdade sin maka ensam. Ett liknande mönster fanns för anhörigas stöd; när kvinnan vårdade en hjälpbehövande make fick en lägre andel hjälp från andra anhöriga jämfört med när mannen vårdade en hjälpbehövande maka.³⁸

Sedan 2009 har kommunen skyldighet att erbjuda stöd för att underlätta för den som vårdar eller stödjer en närstående som är långvarigt sjuk, äldre eller har funktionsnedsättningar (SoL 5 kap. 10 §).

VAR SÖKER ÄLDRE KVINNOR STÖD?

Det mest korrekta svaret på frågan var äldre kvinnor som utsatts för våld söker hjälp är: ingenstans. Äldre kvinnor söker stöd i mycket liten utsträckning, i Ofrid framkom t.ex. att endast en fjärdedel av kvinnorna som utsatts för våld sökt hjälp. Av de som gjort det hade de flesta vänt sig till sjukvården, i första hand akutsjukvården och vårdcentralen (dit 43 respektive 40 % hade vänt sig). Andra stödinstitutioner som använts var polisen (30 %), psykiatrisk klinik (26 %), personal inom äldreomsorgen (9 %), brottsofferjour (9 %) och kvinnojour (4 %). En anledning till att de flesta som söker stöd vänder sig till sjukvården tros vara att de där slipper definiera sig som brottsoffer och att sjukvården ses som en icke stigmatiserande hjälpinsats.³⁹

VILKEN UPPFATTNING HAR ÄLDRE KVINNOR SJÄLVA OM VÅLD?

Som nämnts ovan är äldres utsatthet för brott – eller snarare den utsatthet vi har siffror på – mycket liten. Detta avspeglas dock inte i äldres egna uppfattningar; äldre, och framför allt äldre kvinnor, är de som är allra mest oroliga för att utsättas för brott. Men de tycks i stor utsträckning oroa sig för andra situationer än sådana som faktiskt utgör en risk: äldre associerar ofta brott till rån och överfall som något som begås av

36. Socialstyrelsen (2002) *Kommunens stöd till anhörigvårdare – anhörigas erfarenheter och synpunkter*.

37. Saveman, B-I (2010) "Våld i nära relationer bland äldre" i *Att fråga om våldutsatthet som en del av anamnesen*.

38. SCB (2006) "Hemtjänst och anhörigvård", kap. 17 i *Äldres levnadsförhållanden – arbete, ekonomi, hälsa och sociala nätverk 1980–2003*.

39. Eriksson, H. (2001) *Ofrid? Våld mot äldre kvinnor och män – en omfångsundersökning i Umeå kommun*.

främmande gärningsmän på öppen gata.⁴⁰ En följd av detta är att långt fler äldre än de som faktiskt utsatts för brott på allmän plats undviker att vistas där. I ULF framkommer t.ex. att medan bara 1,3 % av kvinnorna i åldern 65–74 år utsatts för hot eller våld på allmän plats har 21 % avstått från att gå ut av oro för att bli hotade eller överfallna.⁴¹ En förklaring till att äldres uppfattning om brott ser ut som den gör är den bild av äldres utsatthet som media och andra aktörer kommunicerar. En annan är att äldre generationer vuxit upp med andra samhällsliga normer kring våld. Många äldre kvinnor var t.ex. redan vuxna när våldtäkt inom äktenskapet kriminaliserades 1965 och misshandel inom hemmet föll inom allmänt åtal 1982. Att äldre, liksom deras omgivning, har en felaktig bild av hur våld mot äldre ser ut innebär både att äldre oroar sig för "fel" saker och att förebyggande åtgärder riskerar att utformas på felaktig grund.

VILKA KONSEKVENSER FÅR VÅLDET?

Det våld som äldre kvinnor utsätts för kan få synnerligen allvarliga konsekvenser inom flera områden på både kort och lång sikt. I värsta fall kan våldet leda till att kvinnan dör eller får allvarliga och permanenta skador. Funktionsnedsättningar och sjukdomstillstånd kan förvärras av skador som uppkommit genom våldet, t.ex. kan ett lårbensbrott leda till bestående svårigheter att gå, och rädsla och sömnlöshet kan ge depressioner, psykosomatiska besvär och självmordstankar. Att utsättas för våld kan också medföra en ökad användning av läkemedel, alkohol eller droger som i förlängningen kan leda till missbruk.

Vanliga fysiska skador är blåmärken, skär- och sticksår, frakturer, krossskador och brännmärken. Skadorna kan medföra sömn- och ätstörningar, smärta, värk, kraftlöshet, gynekologiska besvär, yrsel och andra psykosomatiska besvär. Vanliga psykiska reaktioner på våld är nedstämdhet, oro, rädsla, ångest och depression och känslor av värdelöshet, skuld och skam. Våldet kan också ge upphov till posttraumatiskt stressyndrom (PTSD). Kvinnor som utsatts för våld i många år har troligtvis normaliserats i våldet och kommit att acceptera mannens förklaring till våldet, d.v.s. att det är något hon orsakar och förtjänar.⁴² Att utsättas för våld kan också få ekonomiska följder då försämrad hälsa i många fall tvingar kvinnan att gå ner i arbetstid eller helt sluta arbeta, och en skilsmässa kan medföra stora kostnader eller försämrad ekonomi. Att utsättas för våld medför i många fall även sociala konsekvenser då kvinnan genom hot från förövaren, rädsla för att avslöja våldet eller skamkänslor drar ner på fritidssin-tressen och umgänge med vänner och familj. Kvinnor som utsatts för våld under lång tid lever ofta starkt isolerade från sin omgivning.

Då äldre kvinnor visat sig utsättas för allvarligare våld än äldre män är det föga förvånande att också konsekvenserna blir värre för kvinnor. Exempelvis visade Ofrid att de våldsutsatta kvinnorna mådde sämre, led mer av psykosomatiska och psykiska symtom och använde mer medicin än de utsatta männen.⁴³

Lär dig mer om hur kvinnor påverkas av att utsättas för våld av en närstående i *Våldets normaliseringsprocess* av Eva Lundgren (2004).

40. Erlingsson, C., Saveman, B-I. & Berg, C.A. (2005) "Perceptions of elder abuse in Sweden: voices of older persons" i *Brief treatment and crisis intervention*, vol. 5, nr 2.

41. SCB (2010) Statistik från ULF 2010, www.scb.se/Pages/Product___12199.aspx.

42. Lundgren, E. (2004) *Våldets normaliseringsprocess*.

43. Eriksson, H. (2001) *Ofrid? Våld mot äldre kvinnor och män – en omfångsundersökning i Umeå kommun*.

3. Kvinnojourernas erfarenheter av våld mot äldre kvinnor

ELLEN

Ellen kom till oss efter att hon känt att hon fått nog av sin man. Han hade aldrig slagit henne (vad det framkom i alla fall) men det var det psykiska våldet som hon var trött på. Även ekonomiskt våld var inblandat då Ellens pension var betydligt lägre än makens vilket gjorde det svårt för henne att betala en del räkningar. Jag satt och pratade med henne en bra stund dagen hon kom, och försökte staka ut vad hon närmast behövde göra, t.ex. att söka eget boende. Men hon oroade sig hela tiden för ekonomin – att hon inte skulle klara av att bo själv. Ellen skulle stanna över helgen på jourens skyddade boende, men när jag kom dit på måndagen var hon borta. En annan kvinna som bodde i det skyddade boendet berättade att Ellen hade gråtit hela natten, och hon hade själv försökt prata med henne då personalen hade gått hem. Men Ellen hade ändå beslutat att åka hem igen för att, som hon sa ”genomlida den stund jag har kvar att leva”. Jag hade inte hennes nummer, och har inte hört ifrån henne sedan dess. Kan bara hoppas att något av det vi pratade om får henne att tänka lite extra när hon behöver det. Hon är alltid välkommen tillbaka, om så bara för stödsamtal, men som sagt jag har inte hört från henne, och det är över ett år sedan nu.

Kvinnojour 2012

■ ■ **Roks kvinno- och tjejjourer ger** varje år stöd åt tusentals kvinnor, tjejer och barn som utsatts för mäns våld. Kvinnojourerna välkomnar kvinnor oavsett ålder, etnicitet, sexuell läggning, ekonomiska resurser o.s.v. Men just äldre kvinnor brukar av många kvinnojourer beskrivas som en ovanlig grupp av stödsökande, något som går i linje med t.ex. resultaten från *Ofrid* där endast 4 % av de våldsutsatta äldre kvinnorna sökt stöd på en kvinnojour.⁴⁴ I det här avsnittet tittar vi närmare på kvinnojourernas erfarenhet av äldre kvinnor. Uppgifterna bygger på en enkät som skickades till Roks kvinnojourer våren 2012. 71 av 77 jourer (92 %) besvarade enkäten.

44. Eriksson, H. (2001) *Ofrid? Våld mot äldre kvinnor och män – en omfångsundersökning i Umeå kommun.*

ANTAL ÄLDRE KVINNOR PÅ KVINNOJOURERNA

Under 2011 gav Roks kvinnojourer stöd åt 10 426 kvinnor. 100 av kvinnorna var över 65 år.

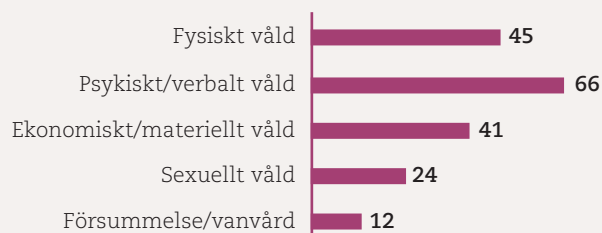
I enkäten ombads jourerna att ange hur många kvinnor över 65 år som de kommit i kontakt med under 2011. Kontakt kunde tagits av kvinnan själv, en anhörig, myndighet eller någon annan och bestått av allt från ett telefonsamtal till en längre tids kontakt med stödsamtal, praktisk hjälp eller en plats på jourens skyddade boende. Enkätsvaren visade att kvinnojourerna totalt mötte 100 äldre kvinnor under 2011, vilket innebär att äldre kvinnor endast utgjorde 1 % av alla kvinnor som sökte stöd på kvinnojourerna under året.

Svaren visar också att kvinnorna var mycket ojämnt fördelade över jourerna. Det vanligaste svaret, som 44 av jourerna (62 %) angav, var att de inte mött några äldre kvinnor alls under året. Det näst vanligaste svaret (9 jourer, 13 %) var att jouren mött en kvinna. Några jourer svarade att de inte frågar kvinnorna om ålder. En jour sticker ut – den var under året i kontakt med hela 25 äldre kvinnor. En uppföljningsenkät till jourerna i augusti 2012 visar ett liknande mönster; de flesta jourer hade hittills under året mött ingen eller någon enstaka äldre kvinna.

Enkätsvaren bekräftar alltså den allmänna bilden från både jourerna själva och andra att äldre kvinnor sällan kommer i kontakt med kvinnojourerna. Jourerna anger flera orsaker till att det ser ut så, se nedan. Men hur kommer det sig att en jour redovisar en så avvikande siffra? Vid kontakt med den aktuella jouren visade det sig att det handlar om en liten jour i en glesbygdskommun. Jouren har ingen riktad verksamhet just mot äldre kvinnor och satsar inte medvetet på att nå dessa. Däremot är många av jourkvinnorna själva äldre och möter andra äldre kvinnor i olika sammanhang i sin vardag, t.ex. jobbar flera inom hemtjänsten och är med i pensionärsföreningar. Jourkvinnorna berättar att de där ofta upptäcker eller kontaktas av äldre kvinnor som utsatts för våld. Detta är intressant att uppmärksamma då det brukar sägas att ett stort problem när det gäller att upptäcka och agera kring våld mot äldre kvinnor är att dessa är väldigt svåra både att nå och att få att berätta om våldsutsatthet. Men denna jour visar att det är fullt möjligt att utan stora resurser få vetskap om våld mot äldre kvinnor. Det som förstås krävs är kunskap hos den som möter våldsutsatta om hur våld ser ut och fungerar, något som jourkvinnorna vid den här och andra kvinnojourer är experter på.

Typ av våld

Antal äldre kvinnor utsatta för ...

TYP AV VÅLD

I enkäten ombads kvinnojourerna också att ange vilken typ av våld som de äldre kvinnorna hade utsatts för. Diagrammet visar hur många kvinnor som utsatts för fysiskt, psykisk/verbalt, ekonomiskt/materiellt och sexuellt våld samt försummelse/vanvård (se sid. 5 för en beskrivning av de olika typerna av våld). 24 jourer besvarade frågan. I många fall hade en och samma kvinna utsatts för flera olika typer av våld.

Psykiskt/verbalt våld

Den vanligaste formen av våld mot de äldre kvinnor som jourerna mött är psykiskt eller verbalt våld: 66 av kvinnorna (66 %) hade utsatts för detta. Detta står i överensstämmelse med forskningsresultat som visar att psykiskt våld är ett mycket vanligt och viktigt inslag i våld i nära relationer – och en typ av våld som ofta får mycket allvarliga följder för kvinnan.

De äldre kvinnorna som jourerna mött har ofta genom hot hindrats från att berätta om våldet eller över huvud taget umgås med andra människor. Flera jourer berättar, som i fallet med Maria nedan, om äldre kvinnor vars misshandlande makar har förbjudit dem att ha kontakt med sina egna barn. I andra fall handlar det psykiska våldet om att "psyka" kvinnan; få henne att känna sig ful, korkad, värdelös, som en dålig maka eller mor, eller att förnedra henne och få henne att skämmas.

Så här skriver två jourer:

Kvinnan tog kontakt med oss efter att ha hamnat på akuten. Hon vågade inte gå hem på grund av att mannen var våldsam. Kvinnan var inkontinent och mannen psykade henne för detta.

Ofta har kvinnorna inget jobb eller dålig utbildning och blir trakasserade för detta. Kvinnan nonchaleras inför andra personer med kränkande ord.

MARIA

Maria kom till vår jour för fem år sedan, hon var då 76 år gammal. Hon hade tidigare varit gift och levt i ett lyckligt äktenskap och fött tre barn, men blivit änka. Maria träffade senare en ny man som hon flyttade ihop med. Till en början var det ett bra förhållande. Men sen började mannen kränka och kontrollera henne. Han drack också allt mer alkohol och började även misshandla Maria fysiskt. Marias vuxna barn märkte att hon inte hade det bra och försökte få henne att flytta ifrån mannen. Men i stället förbjöd mannen förbjöd Maria att ha någon kontakt med sina barn och när hon kom till juren hade hon inte haft kontakt med något av sina barn under tio års tid. Mannens barn var däremot täta gäster i huset, och hon anmodades då att laga mat och ordna allt vid dessa besök. Hon fungerade i allt som hans hushållerska.

Mannens alkoholmissbruk förvärrades, och också misshandeln. Vid ett tillfälle hotade han att binda henne och slänga henne i en å i närheten, alternativt att skjuta henne "om hon föredrog det".

Vid det här tillfället blev hon livrädd och bestämde sig för att fly.

Med Socialtjänstens försorg hamnade hon hos oss. Jourpersonalen uppmanade Maria att ta kontakt med sina barn, vilket hon gjorde efter stor ängslan och oro. Barnen blev överlyckliga och bjöd hem henne, de gjorde utflykter tillsammans, en dotter köpte omgående en mobiltelefon till henne så att de kunde ha kontakt. De var med henne och köpte nya kläder, ordnade tid hos frissan med mera. En son ordnade en fin lägenhet i samhället.

Hon fick också kontakt med ett flertal barnbarn, som hon inte ens vetat att de fanns.

Sedan hon flyttat från juren har personalen mött Maria sporadiskt, hon tycks vara mycket nöjd med sitt nya liv. Vid ett tillfälle presenterade hon sin nya särbo, de var då på väg till en danstillställning.

Kvinnojour, 2012

En svårighet med psykiskt våld är också att konsekvenserna ofta är psykiska. Det är lätt för omgivningen att tolka förvirring, nedstämdhet och rädsla hos kvinnan som en del av en sjukdomsbild. Men psykiskt våld kan också, genom de stora påfrestningar som det innebär att leva med en person som utövar våld, leda till fysiska skador. Så var fallet för den äldre kvinna som kom till kvinnojouren efter att ha opererats för en akut hjärtinfarkt som troligtvis berodde på den stress makens dominanta och kontrollerande beteende orsakat kvinnan (se berättelsen om Inger i inledningen).

På ett mer subtilt plan kan psykiskt våld handla om att systematiskt ignorera eller undertrycka någon annans vilja och åsikter. Äldre tiders norm om män som familjens överhuvud och beslutsfattare öppnade för att mäns åsikter på alla möjliga sätt överordnades kvinnors. Kvinnojourerna möter äldre kvinnor som i många år stannat i en relation där maken kränkt dem eftersom både de själva och omgivningen ansett detta som normalt eller något de varit tvungna att acceptera. Jourerna ser att äldre kvinnor har svårare än yngre både att identifiera sig själva som utsatta för våld och att söka stöd. Eller som en jour skriver:

En uppväxt och ett helt liv under patriarkala förhållanden gör att det är svårt att kliva ur känslor av underlägsenhet och rädsla.

Läs mer om hur samhällseliga normer påverkar äldre kvinnors förhållningssätt till våld nedan.

Fysiskt våld

Nästan hälften (45 %) av de äldre kvinnorna som jourerna mött hade utsatts för fysiskt våld. Kvinnorna har utsatts för alla möjliga former av både mildare och grövre fysiskt våld. De har blivit inlåsta, knuffade, slagna, sparkade, dunkade i väggar och golv, attackerade med tillhyggen, fått sitt hår avslitet och sina ben brutna. Så här berättar en jour:

En äldre kvinna boende i en by [i norra Sverige] blev instängd utan kläder i ett oisolerat hus så fort hon gjorde "fel" enligt sin man. I huset fanns en gammal vedspis som hon kunde elda i för att inte frysa ihjäl. Några trasmattor var det enda hon kunde skylla sig med när det blev för kallt.

En annan kvinna kontrollerades hårt av sin make, kvinnojouren som hon senare hamnade på berättar att "hon inte ens fick gå till mataffären". Mannen, som också misshandlade parets hästar och får, dömdes vid ett tillfälle till en månads fängelse för våld mot tjänsteman. Kvällen innan han skulle till fängelset bröt han kvinnans tumme så att hennes handlov spräcktes. Kvinnan gick gipsad under hela tiden mannen satt i fängelse, vilket var hans sätt att se till att hon inte skulle lämna hemmet. En liknande typ av kontroll utövade mannen som när han gick ut alltid tog med sig hustruns löständer, som han visste att hon inte visade sig för folk utan.

Trots att flera av kvinnorna som jourerna mött under många år uppvisat – eller t.o.m. sökt vård för – sina skador är det sällsynt att någon uppmärksammat att skadorna orsakats av våld.

Ekonomiskt/materiellt våld

Många av de äldre kvinnorna (41 %) som jourerna varit i kontakt med har också utsatts för ekonomiskt eller materiellt våld. Våldet kan ha sett ut på många olika sätt men handlar ofta om att mannen utnyttjat att kvinnan varit ekonomiskt beroende av honom för att kränka eller kontrollera henne. Ofta beskriver kvinnorna sin ekonomiska osjälvständighet som ett skäl till att de inte kan lämna mannen. Så här skriver några jourer:

Inte sällan är kvinnan ekonomiskt beroende av mannen. De har hus tillsammans. Han skulle inte kunna lösa ut henne ekonomiskt. Huset som är hennes trygghet skulle behöva säljas.

När kvinnan fick sin pension, som var väldigt låg, berättade hon att det var första gången i sitt liv hon haft egna pengar, detta trots att hon ärvut ett stort hemman med skog och hus på. Allt detta försnillade mannen och de levde ur hand i mun under många år.

Äldre kvinnor berättar om att de aldrig fick ha några pengar själva med förklaring att pengarna var mannens. Med glädje i både röst och blick talar de om när de fick sin första pension.

De äldre kvinnor som vi har varit i kontakt med beskriver att deras låga pension gjort att de känt sig tvingade att leva med en man som kränker dem. I andra fall gör bostadsbristen att de inte kan flytta ifrån honom. Flera kvinnor berättar att de känner sig isolerade med mannen då flera av deras vänner har dött och att mannen blir "jävligare" med åren, men att de inte vill skilja sig och därför inte kan få hjälp från socialtjänst med försörjningsstöd och boende.

Här nämns en annan aspekt av äldre kvinnors ekonomiska utsatthet: de får inte alltid det stöd av samhälleliga stödinstitutioner som de skulle behöva. Se mer om kvinnojourernas erfarenhet av andra aktörers agerande kring äldre kvinnor nedan.

Sexuellt våld

24 % av de äldre kvinnorna som jourerna kommit i kontakt med hade utsatts för sexuellt våld. Det är en anmärkningsvärt hög siffra då sexuellt våld bl.a. av Brå beskrivs som den typ av våld som rapporteras i minst utsträckning även av yngre kvinnor. Jourerna vittnar om att sexuellt våld är det våld som det tar längst tid för stödsökande kvinnor i alla åldrar att benämna och bearbeta. Med tanke på att sexuellt våld i äldre tider varit behäftat med ännu starkare tabun än i dag är det troligt att det finns många äldre kvinnor som bär på upplevelser av sexuellt våld som de aldrig berättat om, men som kan ha haft djup inverkan på deras hälsa och liv i många år.⁴⁵

Så här skriver två jourer:

45. Roks kommer under år 2013 särskilt uppmärksamma konsekvenser av incest och sexuella övergrepp.

Under 2011 fick jourerna reda på några fall av sexuella trakasserier, men där anser vi att det finns ett stort mörkertal. Problemet är att dessa händelser aldrig kommer fram i ljuset som det borde beroende på skam.

Äldre kvinnors erfarenheter gör att de inte vågar berätta – de har varit vana att inte bli trodda av sina föräldrar om de utsatts som barn eller myndigheter som de kontaktat under åren. [---] En av våra egna jourkvinnor var 75 år och hade varit verksam hos oss i fem år innan hon berättade att hon som barn blivit sexuellt utnyttjad, men att mamman bara sade: ”Det där ska du inte prata om.” När hon berättade var hon väldigt tagen av berättelsen och hon kunde berätta om detaljer omkring det hela – som om hon måste få med allt för att bevisa att det var sant. Att möta någon, det spelar ingen roll var, som vet att det man säger är sant – det är det viktigaste.

De äldre kvinnorna som jourerna varit i kontakt med hade utsatts både för mildare former av sexuellt våld, som trakasserier och tafsande, men också för mycket grovt våld. Det senare var fallet med kvinnan i exemplet ovan som blev inlåst i ett utkyllt hus av sin man:

En dag hade mannen trasat sönder kvinnans underliv med något vasst föremål och hon fördes till lasarettet där hon efter vad vi vet stannade.

Försummelse/vanvård

Jourerna uppgav att 12 % av de äldre kvinnorna hade utsatts för försummelse eller vanvård. Det är en förhållandevis låg siffra jämfört med andra studier av våld mot äldre kvinnor. En förklaring kan vara att de flesta kvinnor som söker sig till kvinnojourer utsatts för våld av sin make, och att det främst är andra typer av förövare som

utsätter äldre kvinnor för denna typ av våld. En annan förklaring är att det ofta är kvinnor med stora vård- och omsorgsbehov som utsätts för denna typ av våld och att de genom detta har särskilt svårt att söka stöd.

Typ av förövare

Antal äldre kvinnor som utsatts för våld av ...

Manlig partner	75
Kvinnlig partner	0
Son/svärson	6
Dotter/svärdotter	0
Annan manlig anhörig	2
Annan kvinnlig anhörig	0
Manlig vård- och omsorgspersonal	1
Kvinnlig vård- och omsorgspersonal	1
Manlig medpatient	0
Kvinnlig medpatient	0
Annan person	1

TYP AV FÖRÖVARE

I enkäten tillfrågades jourerna om vilken relation kvinnorna hade till förövaren; om förövaren varit partner, barn eller svärbarn eller någon inom vård och omsorg. 24 jourer besvarade förövarfrågorna enligt tabellen till vänster. En och samma kvinna kan ha utsatts för våld av flera olika förövare.

Vi kan konstatera att en manlig partner är den i särklass vanligaste förövaren: 75 av de 100 kvinnorna hade utsatts för våld av en tidigare eller nuva-

rande make, sambo eller motsvarande. I fallet där en äldre kvinna utsatts för våld av "annan person" rörde det sig om en (manlig) granne till kvinnan. Det är som nämnts föga förvånande att just denna förövarkategori är vanligast bland de kvinnor som söker stöd på en kvinnojour. Men uppgifterna från kvinnojourerna överensstämmer med flera studier om våld mot äldre kvinnor (se avsnitt 2): Äldre kvinnor utsätts främst för våld av en man de har en nära relation med. Detta är ett viktigt faktum att ha med sig när det gäller att utforma åtgärder kring våld mot äldre kvinnor.

En jour ger ett exempel på en annan typ av förövare. Det handlar om en kvinna som utsattes för ekonomiskt och fysiskt våld av sitt barnbarn:

BEDA

Beda bodde på vårt skyddade boende för några år sedan. Hon var då runt 82 år gammal. Beda hade ett vuxet barnbarn, som hade trassel i relationen med sina föräldrar och därför fått flytta till Beda. Han hade bott hos henne i flera år och var mantalsskriven hos henne. Barnbarnet utvecklade ett narkotikamissbruk och använde det mesta av Bedas pension till att köpa droger. När han inte fick tillräckligt med pengar hotade han Beda och misshandlade henne grovt, vilket med socialtjänstens försorg ledde till att hon kom till oss. Då barnbarnet var skrivet i lägenheten kunde man inte enkelt köra ut honom. Efter en relativt kort tid ordnade socialtjänsten en annan bostad åt honom och Beda kunde då flytta tillbaka hem efter att låset hade bytts.

Kvinnjour, 2012

VARFÖR SÖKER SÅ FÅ ÄLDRE KVINNOR STÖD PÅ EN KVINNOJOUR?

Vi ser att [våld mot äldre kvinnor] är ett utbrett problem och vi har en oro över att äldre inte kan eller vågar ta kontakt med oss.

Kvinnjour

Som vi sett är bara en bråkdel (1 %) av de kvinnor som kvinnojourerna kommer i kontakt med äldre. Kvinnojourerna är i hög grad medvetna om att de inte når äldre kvinnor i samma utsträckning som yngre och ser flera förklaringar till detta. Det handlar både om generella hinder för äldre kvinnor att söka stöd och särskilda omständigheter kring kvinnojourerna.

Generella hinder för äldre kvinnor att söka stöd

● **Skuld och skam**

Djupa känslor av skuld och skam är vanliga reaktioner hos kvinnor som utsatts för våld i en nära relation. För äldre kvinnor, som kanske levt med våld i många år, kan sådana känslor vara ännu starkare än hos yngre. Kvinnorna kan skämmas över att på ålderns höst avslöja att allt inte står rätt till i ett kanske mångårigt äktenskap, för att de inte lyckats få slut på våldet eller avslutat relationen – eller för att de inte skyddat sina barn från våldet när de var små. Genom normaliseringsprocessen internaliserar

många kvinnor mannens förklaring till våldet som något som är "hennes eget fel" och tar på sig skulden för våldet.

Läs mer om våldsutsatta kvinnors uppbrottsprocesser:

- *Varför går hon?* av Carin Holmberg & Viveka Enander (2004)
- *Jag längtar någonstans ... men jag vet inte vart* av Helena Berggren (2011)

● **Äldre tiders normer och värderingar**

Jourerna tar också upp äldre tiders normer och värderingar som ett skäl till att kvinnor från äldre generationer inte söker stöd. Många äldre kvinnor har vuxit upp med starka tabun kring våld i nära relationer. Det som skedde i hemmet betraktades som en privatsak, något man inte pratade om eller ens betraktade som våld. "De accepterar mer, svarar att så var det ju på den tiden", skriver en jour om sina möten med äldre kvinnor. Jourerna beskriver äldre kvinnor som präglade av normer om att "inte gnälla" och "stå sitt kast" – och inte minst av en "strängare" syn på äktenskap än yngre generationer: en separation betraktas som något mycket skamfullt eller otänkbart. Jourerna tar också upp lagstiftningens normerande effekt. Våld i nära relationer har under lång tid inte täckts av några brottsrubriceringar; många viktiga lagar rörande kvinnofrid kom för sent för dagens äldre kvinnor. Så här skriver några jourer:

Många äldre kvinnor lever med den äldre generationens värderingar om att äktenskap är för livet ut, man pratar inte om "problem" som sker inom familjen, ens om det är brott, allt uppfattas kanske inte ens som våld (t.ex. inomäktenskaplig våldtäkt med tanke på att detta blev olagligt först när de var vuxna).

Man skiljer sig inte och man sköter saker inom familjen.

I dagsläget hör äldre kvinnor till en generation där det inte fanns en kultur av att tala om vad som sker/skedde inom äktenskapet. Därför tror jag att de har svårare att sätta ord på och beskriva vad de utsatts för.

● **Ekonomiska/materiella/praktiska skäl**

En annan typ av skäl till att äldre kvinnor inte söker stöd är mer praktiska. Som nämnts är ekonomisk osjälvständighet ett hinder för att bryta en relation för många äldre kvinnor; kvinnorna upplever att de inte skulle klara sig på egen hand och vill inte söka försörjningsstöd. Ett annat skäl kan vara att kvinnan delar familj och sociala nätverk med sin make och att det upplevs som för svårt eller för sent att berätta för dem om kränkningar och övergrepp. Några jourer nämner också att äldre kvinnor inte vet vart de ska vända sig för att få stöd, eller att de genom sjukdomar, små nätverk och beroendeställning gentemot sin omgivning inte når fram till de stödinstitanser som finns.

De har levt i ett långt förhållande – har barn och barnbarn tillsammans ... Livet sitter ihop på så många sätt att det är svårt att bryta upp.

● **Normalisering av våldet**

Äldre kvinnor som är utsatta för våld har ofta varit det under lång tid och normaliseringsprocessen kan ha gått mycket långt. Kvinnorna har bit för bit brutits ned av våldet och våldet har, som en jour beskriver det, blivit "ett normalt inslag i vardagen". Det här är de kvinnor som inte sökt eller nåtts av omgivningens stöd under kanske flera decenniers våldsutsatthet, och chansen att de i dag självmant skulle börja prata om våldet upplever jourerna som mycket liten.

● **Omtanke om förövare/pliktkänslor**

Andra skäl som jourerna ser till att äldre kvinnor inte söker stöd är omtanke och pliktkänslor gentemot förövaren. Kvinnan kan se det som sin plikt att ta hand om en sjuk eller åldrig make, även om han utsätter henne för våld – och att dölja våldet för omgivningen. Kvinnor som utsätts för våld av vuxna barn eller barnbarn vill inte "ange sitt eget kött och blod". Jourerna har mött kvinnor som stannat hos, eller återvänt till, en make som utövat våld för att han inte skulle klara att ta hand om sig själv.

● **Bristande stöd från omgivningen**

Ett ytterligare hinder för att söka stöd som jourerna upplever är att kvinnorna inte alltid får det stöd från omgivningen som de skulle behöva. Vuxna barn, som kanske sett sin pappa slå sin mamma under ett helt liv, kan även de ha normaliserats av våldet och mena att det väl inte är någon idé att "bråka" nu. Ibland är det barnen som lägger på kvinnan plikten att stanna hos sin make. Kvinnor som faktiskt tagit steget till att vilja bryta med sin misshandlande make kan av sina barn få höra: "Inte kan du lämna gamla pappa nu!" En jour skriver:

Det otäcka är att i två av fallen "håller" de vuxna på pappan och är absolut inte ett stöd för mamman.

Kanske, resonerar några jurer, är barnens motstånd en rädsla för att de själva skulle behöva ta ett större omsorgsansvar om en sjuklig far om mamman skulle sluta göra det.

Flera jurer nämner också vårdens, myndigheters och andras agerande som ett skäl till att äldre kvinnor drar sig för att söka stöd. För kvinnor som under många år sökt vård, inte kunnat sköta sina arbeten och stegvis dragit sig undan från sociala sammanhang utan att omgivningen reagerat är det lätt att uppleva att ingen bryr sig om vad de utsatts för. En jour skriver:

Äldre kvinnors erfarenheter gör att de inte vågar berätta – de har varit vana att inte bli trodda, av sina föräldrar om de utsatts som barn, eller av myndigheter som de kontaktat under åren.

Särskilda svårigheter kring att söka stöd på en kvinnojour

● **Äldre kvinnor känner inte till kvinnojourerna**

Ett skäl till att äldre kvinnor inte vänder sig till kvinnojourerna ser jourerna som att feminismen och kvinnojour rörelsen kom "för sent" för i alla fall dagens allra äldsta kvinnor. Kvinnor som var upptagna av småbarn och familjeliv när de första jourerna bildades i slutet av 1970-talet fick kanske inte vetskap om jourerna eller upplevde att de fanns till för dem. Jourerna tror att fler äldre kvinnor i framtiden kommer att känna till kvinnojourerna och vända sig dit.

● **Kvinnorna upplever sig inte som utsatta för våld**

Att söka stöd på en kvinnojour kräver en viss insikt hos kvinnan om att hon faktiskt utsatts för våld och att detta är fel. Detta är långt ifrån självklart inte bara för äldre kvinnor: Få vill definiera sig som ett offer, något vi associerar med svaghet och passivitet. Forskning visar dock att kvinnor som utsätts för våld i nära relationer ofta har många och uppfinningsrika strategier för att hantera våldet.

● **Jourerna når inte äldre kvinnor**

Kvinnjourerna jobbar för att förebygga våld mot kvinnor, t.ex. i form av opinionsbildning, samverkansarbete, utbildning och informationsspridning. Men flera jourer påpekar att de inte når äldre kvinnor i samma utsträckning som yngre och inte heller arbetar aktivt för detta. Ett skäl är att de upplever att de inte har tillräckligt med kunskap om äldre kvinnor, något som de efterlyser från bl.a. Roks.

● **Jourerna har inte praktiska resurser för att ge stöd åt äldre kvinnor**

En annan svårighet är att många jourer arbetar med mycket begränsade resurser; med osäker finansiering, ideell personal och i små lokaler. Detta gör det svårt att ge det utökade stöd som äldre och kanske funktionsnedsatta kvinnor behöver. En annan omständighet som kan göra det svårt för jourerna att ta emot kvinnor som tar emot stöd från exempelvis hemtjänst är att jourerna är kvinnoseparatistiska, d.v.s. endast har kvinnliga medlemmar och av trygghets- och säkerhetsskäl för de stödsökande kvinnorna endast tillåter kvinnor att vistas i de skyddade boendena. Så här skriver en jour:

Boendelägenheten är belägen på andra våningen. Det finns inte hiss och den är inte handikappanpassad. Om kvinnan behöver hemtjänst blir det problem med nycklar – och hemtjänstpersonal består av både kvinnor och män. Själva hinner vi inte med någon "hemtjänst". Så det beror på hur väl hon kan klara sig själv. Själv kan jag tycka att om en äldre kvinna bor i ett eget anpassat boende med bistånd av t.ex. hemtjänst och är våldsutsatt så borde hon få hjälp och skydd av samhället i sitt hem och slippa behöva flytta till en jour.

ERFARENHETER AV ANDRA STÖDINSTANSER

En av enkätfrågorna handlade om ifall de äldre kvinnorna som jourerna mött hade berättat för någon annan om våldet. Det visade sig att 33 av de 100 kvinnorna hade gjort detta. 10 av kvinnorna hade polisanmält våldet och ytterligare 9 kvinnor gjorde polisanmälan efter kontakten med juren, uppgifter som ligger i linje med Brå:s skattningar av anmälningsbenägenhet. Men vare sig kvinnojourerna eller polisen tros vara

de vanligaste aktörerna som äldre kvinnor vänder sig till när de utsatts för våld. Ofriid visade att av de 25 % av kvinnorna som sökt hjälp hade en majoritet vänt sig till sjukvården. Också omsorgssektorn – där socialtjänsten har en nyckelroll – är en viktig aktör när det gäller äldre kvinnor och våld. Berättelser från kvinnojourerna vittnar om brister i dessa aktörers stöd till äldre kvinnor. En jourkvinna som arbetat på ett äldreboende berättar om en äldre kvinna som inför flytten dit drev igenom att få ett eget rum, skilt från makens. Men då maken ville annorlunda fick han en nyckel till kvinnans rum – trots att personalen misstänkte att han utsatte henne för sexuellt våld – varefter han tillbringade större delen av tiden där. Så här skriver några andra jourer:

Vi har hört många skräckhistorier från kvinnor som arbetar inom hemtjänsten och på äldreboenden om hur chefer mörkar och tystar ner vårdpersonal och hotar om uppsägning då äldre kvinnor blivit utsatta för våld antingen av andra patienter, personal eller sin partner.

En äldre kvinna bodde i vårt skyddade boende under 2011. Hon fick ingen ekonomisk hjälp från socialtjänsten för att betala för boendet då de ansåg att hon själv kunde stå för kostnaden. Vår jour hjälpte såklart kvinnan, men trots att socialtjänstens beslut överklagades och förvaltningsrätten beslutade i frågan [och gav kvinnan rätt] så blev det i slutändan så att kvinnan själv fick stå för kostnaden av placeringen. Hade kvinnan varit ung och stått på sig tror jag personligen inte att hon hade blivit behandlad på detta sätt lika lätt, utan socialtjänsten menar jag många gånger utnyttjar äldre kvinnor som de tror att de kan behandla sämre än andra.

Lösningen blir ofta ett besök på vårdcentralen där hon klagat över yrsel, sömnlöshet och oro. Hon går sedan hem med ett recept på lugnande piller eller sömntabletter. Läkarna sviker alla dessa kvinnor. De borde ställa frågor men de vågar inte. De är rädda för vad de skulle få veta.

Misstron mot sjukvården och myndigheter sitter i ännu. Kanske man skulle få sjukvården att gå ut med information om att det finns någon – kanske en barnmorska som har specialkompetens i ämnet mäns våld mot äldre – på vårdcentralerna. Mycket mer information måste också gå ut till hemtjänsten.

SAMMANFATTNING

Kvinnjourerna vänder sig till alla kvinnor som utsätts för våld och hög ålder ska inte vara ett hinder för att få stöd. Flera jourer är medvetna om och beklagar att så få äldre våldsutsatta kvinnor söker sig till dem. De tolkar det dels som en följd av att få äldre kvinnor identifierar sig som våldsutsatta eller känner att kvinnojourerna finns till för dem, dels som en följd av jourernas bristande kunskap och resurser kring äldre kvinnor. Även om kvinnojourerna kan bli en mer självklar stödinsats för äldre kvinnor i framtiden är det ett faktum att dagens våldsutsatta äldre kvinnor främst möter andra aktörer än kvinnojourerna, huvudsakligen vård- och omsorgssektorn. Såväl kvinnojourer som andra aktörer har ett ansvar för att anpassa sitt stöd till äldre kvinnors behov. Läs mer om hur detta kan göras i Roks åtgärdsförslag i nästa avsnitt.

4. Diskussion och åtgärdsförslag

PROBLEMFORMULERING

Roks har i den här rapporten gett en översikt av den kunskap som i dag finns inom och utanför kvinnojoursrörelsen om våld mot äldre kvinnor. Roks ser att våld mot äldre kvinnor är en fråga som kringgärdas av flera och allvarliga problem, vilka kan sammanfattas som att:

- Äldre kvinnor utsätts för våld och far mycket illa.
- Det finns stora brister när det gäller kunskap, engagemang och verksamheter kring våld mot äldre kvinnor.

Med andra ord finns brister både i det förebyggande arbetet kring våld mot äldre kvinnor och i stödet till de äldre kvinnor som utsätts mot våld. Problemen tar sig många uttryck:

1. Våld mot äldre kvinnor är en osynlig och odefinierad fråga

Något som är mycket påtagligt när det gäller våld mot äldre kvinnor är frågans osynlig- och otydlighet. Såväl inom politik, forskning, media och i praktisk verksamhet är våld mot äldre kvinnor ett ämne som får mycket lite utrymme. I de fall då äldres utsatthet över huvud taget uppmärksammas saknas ofta både en rättvis beskrivning av hur brott och våld mot äldre faktiskt ser ut och ett genusperspektiv på våldet. Våld mot äldre kvinnor är också en fråga som ofta faller mellan stolarna. Det finns en utbredd osäkerhet om vilken typ av fråga våld mot äldre kvinnor är, t.ex. är det inom många kommuner oklart om arbete kring våld mot äldre kvinnor ska bedrivas inom äldreomsorgen eller som en kvinnofrids- eller brottsofferfråga, vilka ofta hanteras inom individ- och familjeomsorgen.

I dag behandlas våld mot äldre kvinnor ofta som en äldrefråga, inom verksamheter med lite kunskap om våld mot kvinnor, vilket är en förklaring till att våld mot äldre kvinnor kan fortsätta trots satsningar på kvinnofridsområdet. Att inte veta hur frågan om våld mot äldre kvinnor ska kategoriseras eller vem som har ansvaret för den hämmar både kunskapsutvecklingen på området och drabbar de äldre kvinnor som utsätts för våld och som i dag riskerar att helt undgå stöd eller bollas mellan olika instanser.

2. Information om våld mot äldre kvinnor samlas in i för liten utsträckning

Även om det på både nationell och internationell nivå varnas för att äldre kan vara utsatta för våld i sådan utsträckning att frågan bör betraktas som ett folkhälsoproblem saknas det i dag säkra uppgifter om omfattningen och konsekvenserna av våld mot äldre kvinnor.

Såväl forskare som intresseorganisationer (samt en del myndigheter och politiker) har länge påtalat vikten av fördjupad kunskap om våld mot äldre. Ändå ser vi att forskning om våld mot äldre kvinnor fortfarande bedrivs i mycket liten omfattning, att den svenska kriminalstatistiken till skillnad från i många andra länder inte är åldersuppdelad, att nationella enkätundersökningar saknar relevanta frågor om våld eller exkluderar äldre och att såväl yrkesverksamma som möter äldre kvinnor och intresseorganisationer som arbetar med äldre frågor missar att uppmärksamma och dokumentera våld mot äldre kvinnor.

3. Äldre kvinnor som utsätts för våld får för lite stöd

Studier och praktisk erfarenhet, bl.a. från kvinnojourerna, tyder på att äldre kvinnor som utsätts för våld sällan söker eller får omgivningens stöd. Hinder för kvinnorna att själva söka stöd är t.ex. förövarens hot och kontroll, att de normaliserats i våldet, att de genom funktionsnedsättningar eller sjukdomar har svårt att göra sig förstådda eller att de inte vet vart de ska vända sig.

För personer i kvinnornas omgivning kan ett icke-agerande bero på att de inte inser att kvinnorna utsätts för våld eller att de inte vill eller vet hur de ska agera – det kan handla om familjemedlemmar som är angelägna om att förtiga våldet, eller personal inom vård och omsorg som saknar kunskap och rutiner kring hur de ska hantera våld. En särskilt riskabel situation när det gäller våld mot äldre kvinnor är s.k. anhängvård, där en anhörig, ofta med orimligt tungt ansvar och utan omgivningens insyn vårdar en närstående i hemmet.

Men även i de fall där omgivningen uppmärksammat att en äldre kvinna utsätts för våld brister stödet. Exempelvis ges äldre kvinnor i liten utsträckning insatser för att bearbeta upplevelser av våld och kvinnor som vill bryta upp från en relation där de utsätts för våld stöttas inte alltid av sin omgivning. Det finns för få, kortsiktiga eller "fel" verksamheter när det gäller att förebygga och hantera våld mot äldre kvinnor, trots att goda exempel inte saknas (t.ex. de värn för äldre som många kommuner bildat efter norsk modell och den utbildning om våld mot äldre kvinnor till vård- och omsorgspersonal som Länsstyrelsen i Stockholm genomfört under 2011⁴⁶).

En del av de verksamheter som bedrivs i syfte att äldre ska leva under goda och trygga förhållanden saknar grundläggande förståelse av hur äldres utsatthet ser ut, vilket gör att de missar målet. Exempelvis kan information till äldre om hur de ska skydda sig mot brott vara begränsad till att handla om att inte bära med sig kontanter eller öppna dörren för främlingar, och den välmenande strävan efter att äldre par ska "få" bo tillsammans leder ibland till att kvinnans önskan om eget boende ignoreras.

46. För en utvärdering av denna utbildning, se rapporten *Det slutar inte vid 65 – en rapport om äldre våldsutsatta kvinnor* (Länsstyrelsen i Stockholms län, 2012).

4. Lagstiftningen kommer inte åt våld mot äldre kvinnor

En stor del av våldet mot äldre kvinnor handlar om s.k. våld i nära relationer; våld som utövas av kvinnornas makar, sambor, före detta partners, barn, barnbarn eller andra, oftast manliga, närstående. Ett generellt problem när det gäller den här typen av våld är att stora delar av våldet faller utanför rådande brottsrubriceringar. Exempelvis finns dålig täckning för psykiskt våld i lagstiftningen, trots gedigen kunskap om att psykiskt våld är en fundamental del av våld mot kvinnor i nära relationer och något som ofta får synnerligen allvarliga konsekvenser.

Brottet grov kvinnofridskränkning instiftades just för att komma åt upprepade kränkningar i nära relationer, men som Roks påtalat i en tidigare rapport finns stora brister i såväl utformningen som tillämpningen av denna lag.⁴⁷ Faktumet att få anmälningar som rör våld i nära relation leder till att åtal väcks eller att en förövare fälls påverkar anmälningsbenägenheten; kvinnojourerna vittnar om att många av deras stödsökande (även yngre kvinnor) upplever att det inte är någon idé att polis-anmäla brotten de utsatts för. Äldre personer är i allmänhet mindre benägna än yngre att anmäla brott.

Lex Sarah nämns ibland som ett verktyg för att komma åt våld och övergrepp mot äldre. Men lex Sarah omfattar bara s.k. missförhållanden inom socialtjänstens verksamhet, d.v.s. där utförare av socialtjänst orsakat, eller riskerar att orsaka, missförhållanden. Våld och andra övergrepp som socialtjänstpersonal kan uppmärksamma att äldre utsatts för av exempelvis familjemedlemmar faller utanför lex Sarah.

ORSAKER TILL PROBLEMEN

Det finns naturligtvis flera orsaker till att de här problemen uppkommit och kvarstår. Roks vill särskilt peka på:

Ålderism eller åldersdiskriminering

Äldre personer är generellt en lågt prioriterad grupp i vårt samhälle. Intresset för äldres livssituation och rättigheter är litet och små resurser läggs på arbete inom dessa områden. Ett annat uttryck för ålderism är att äldre inte betraktas som skyddsvärda på samma sätt som yngre; omgivningen accepterar sämre förhållanden när det gäller äldre och anser det inte sällan som "för sent" att lösa problem i den äldres tillvaro.

Könsmaktsordning och jämställdhetsideal

Majoriteten av det våld äldre kvinnor utsatts för utövas av en man som kvinnan har eller har haft en nära relation eller på annat sätt är bekant med. Mönstret ser med andra ord likadant ut som när det gäller våld mot yngre kvinnor. Att just våld mot äldre kvinnor inte tydligt har definierats som en kvinnofridsfråga är till viss del ett uttryck för okunskap men handlar också om en samhällelig motvilja att erkänna omfattningen av mäns våld mot kvinnor. Denna ovilja är dels ett uttryck för en könsmaktsordning, där mäns vilja överordnats kvinnors och våld mot kvinnor länge förpassats till privatlivets osynlighet genom att beskrivas som ett individuellt snarare än ett strukturellt problem. Dels ska oviljan mot att ägna mäns våld mot kvinnor alltför stor uppmärksamhet ses i ljuset av det jämställdhetsideal som det, åtminstone på papper, i dag råder politisk konsensus kring. Men en risk med att betrakta vårt sam-

---

47. Se Roks rapport 1/2010 *Grov kvinnofridskränkning – vad vet vi efter 10 år?*

hülle som mer jämställt än det faktiskt är, är att man avstår från att lägga an ett genusperspektiv på olika frågor. När det gäller våld mot äldre osynliggör detta de betydelsefulla skillnader som finns mellan kvinnors och mäns utsatthet.

Våldet betraktas som skamfullt eller otänkbart

Så kallat våld inom familjen – eller med en mer rättvis benämning mäns våld mot kvinnor och barn – är än i dag kringgärdat av starka tabun och förtigs i stor utsträckning av både förövare, offer och deras omgivning. Äldre kvinnor kan i ännu högre grad än yngre betrakta våld från sin partner eller andra närstående som icke-brott eller något de får acceptera, uppvuxna som många är med en norm om att "tiga och lida". En annan uppsättning normer som medverkar till att våld mot äldre kvinnor osynliggörs är vår syn på ålderdomen som ett slags våldsbefriad zon. De flesta av oss tänker inte på äldre som personer som kan utöva eller utsättas för våld, utan äldre betraktas generellt som snälla, svaga – och inte minst i avsaknad av sexualitet. Sexuellt våld mot äldre kvinnor är den i särklass minst uppmärksammade typen av våld mot äldre kvinnor, trots att såväl forskning som kvinnojourer vittnar om att det förekommer.

Äldre är en heterogen grupp

En förklaring till bristerna i kunskap och arbete kring våld mot äldre är att äldre är en stor och heterogen grupp. I Sverige lever i dag 1,7 miljoner kvinnor och män som är 65 år eller äldre. Det är personer med enorma inbördes olikheter i sin livssituation – en frisk och aktiv 66-åring har inte mycket gemensamt med en dement, sängbunden 90-åring. Till detta kommer betydelsefulla och systematiska resursskillnader mellan kvinnor och män. Ändå görs i diverse regelverk och studier försök att beskriva äldre som en specifik grupp med gemensamma intressen, behov och förutsättningar. Detta omöjliggör både en rättvis beskrivning av äldre personers livsvillkor och utformandet av relevanta åtgärder när det gäller att förebygga och agera kring våld mot äldre.

ROKS ÅTGÄRDSFÖRSLAG

De övergripande målen när det gäller våld mot äldre kvinnor är att:

- Förhindra att äldre kvinnor utsätts för våld och ge ett gott stöd åt dem som ändå utsätts
- Förbättra kunskap, förändra attityder och skapa goda verksamheter kring våld mot äldre kvinnor

För att dessa mål ska uppnås behövs såväl engagemang som praktiska resurser från flera aktörer inom många olika områden. Roks föreslår följande åtgärder:

1. Synliggör frågan om våld mot äldre kvinnor

Tystnaden runt våld mot äldre kvinnor måste upphöra. Att våld mot äldre kvinnor existerar, hur våldet ser ut, vem som utövar det, vilka riskfaktorer som finns, vilka konsekvenser våldet får och hur våldet kan motarbetas är ämnen som behöver lyftas på många agendor. Det behövs politiska initiativ i form av utredningar, tydliga direktiv till myndigheter, tillsättning av resurser och ansvarsfördelning. Det behövs ett drivet

och långsiktigt arbete hos myndigheter på nationell, regional och lokal nivå. Yrkesgrupper som kommer i kontakt med äldre, primärt inom vård och omsorg, behöver prata om våld mot äldre, och intresseorganisationer som möter eller samlar äldre, som t.ex. kvinnojourer, brottsofferjourer, pensionärs- och anhörigföreningar, bör uppmärksamma våld mot äldre kvinnor på ett tydligare sätt än vad som görs i dag. Media kan synliggöra frågan genom rättvisande skildringar av hur våld mot äldre kvinnor ser ut.

2. Ha ett genusperspektiv på våld mot äldre

Både äldre kvinnor och äldre män utsätts för våld, men kvinnor utsätts för fler och grövre typer av våld än män och konsekvenserna av att utsättas för våld är värre för kvinnorna. Utöver sådant våld som är relaterat till hög ålder och som både kvinnor och män utsätts för, utsätts äldre kvinnor i större utsträckning än äldre män för våld av sin partner. Till detta våld på individnivå kommer att olika former av strukturell diskriminering av kvinnor kan öka riskerna för att de utsätts för våld – t.ex. får äldre kvinnor som vårdar en anhörig mindre avlastning än anhörigvårdande män.

Inget våld är acceptabelt och våld ska alltid motarbetas. Men för att för att detta arbete ska bli framgångsrikt måste det baseras på god kunskap om hur våldet ser ut, t.ex. när det gäller skillnader mellan kvinnors och mäns våldsutsatthet.

3. Bryt tabun och tolerans av våld mot äldre kvinnor

Grundläggande för att komma åt problemen med våld mot äldre kvinnor är att förändra de attityder som i dag finns kring detta våld och som medverkar till att våldet hålls dolt och kan fortsätta. Såväl kvinnorna själva som deras omgivning måste sluta förtiga, förringa, ignorera och acceptera våldet. Våld måste betraktas som just våld och inte ett "omsorgsproblem" eller något som ursäktas som en del av en sjukdom. Våld får inte heller bortförklaras för att det pågått under lång tid eller för att det känns jobbigt eller onödigt att agera. Attityder ska grundas i nolltolerans mot våld och att äldre kvinnor är skyddsvärda.

4. Ta fram mer kunskap om våld mot äldre kvinnor

- Avsätt resurser åt forskning om t.ex. våldets omfattning, former och konsekvenser, äldre kvinnors erfarenheter av våld, riskfaktorer och varningssignaler och hur stödinsatser fungerar och kan utvecklas.
- Ta fram nationell statistik om våld mot äldre genom att åldersuppdelat kriminalstatistiken och omforma frågor i nationella enkätundersökningar så att de bättre fångar upp äldre kvinnors utsatthet för våld.
- Dokumentera förekomst av våld mot äldre kvinnor inom ideella och yrkesverksamheter där äldre kvinnor finns.

5. Förbättra förebyggande åtgärder till äldre och yrkesverksamma som möter dem

- Utbilda yrkesgrupper som kommer i kontakt med äldre. Personal inom exempelvis rättsväsende, vård och omsorg och socialtjänst ska genom grund- och fortutbildningar få kunskap om våld mot kvinnor, åldersrelaterat våld, samband mellan funktionsnedsättningar och våld; våldets omfattning, uttryck och konsekvenser och riskfaktorer.
- Ta tillvara och utveckla erfarenheter från lyckade verksamheter kring våld mot äldre kvinnor.

- Sprid informationsmaterial om våld mot äldre kvinnor, äldres rättigheter och stödinsatser till äldre själva, deras omgivning och yrkesverksamma.
- Ha ett våldsperspektiv på alla stödinsatser som rör äldre kvinnor; fråga rutinmässigt om våld och var uppmärksam på varningssignaler och riskfaktorer/-situationer.
- Klargör ansvarsfördelning och skapa rutiner för hur personal som möter äldre ska agera vid misstanke om våld.
- Förbättra rutinerna kring anhörigvård: Informera utförare eller mottagare av anhörigvård om vilket stöd de har rätt till samt alternativa vårdformer, utred eventuella risker för våld, följ upp att insatsen är välfungerande och önskad av alla inblandade och uppmärksamma anhörigvårdare som avsäger sig hjälp, isolerar sig eller inte låter den äldre ha kontakt med andra.

6. Förbättra kort- och långsiktigt stöd till äldre kvinnor som utsatts för våld

- Utforma en tydlig, känd och lättillgänglig stödinstans för äldre, eller deras omgivning, att vända sig till vid våld eller oro för våld.
- Ge alla stödsökande ett gott bemötande (se t.ex. *Att möta våldsutsatta kvinnor – Handbok för bemötande och samtal* av Roks och Josefin Grände (2008)).
- Hantera alla kvinnofridsärenden som sådana oavsett offrets ålder.
- Se till att det finns akut-/jourboenden anpassade för äldre kvinnor, t.ex. genom att ge kvinnojourerna resurser för detta.
- Samverka med de olika aktörer som möter den våldsutsatta kvinnan, t.ex. socialtjänst, kvinnojour, vård och polis.
- Ha ett helhetsperspektiv på kvinnans situation – vilka personer och omständigheter finns runt henne som kan innebära riskfaktorer eller stöd?
- Erbjud äldre kvinnor rehabilitering; fysiskt, psykiskt och socialt.
- Följ upp ärenden där våld eller misstankar om våld förekommit. En kvinna som förnekat våld eller av sagt sig stöd vid ett första tillfälle kan ändra sig.

7. Förbättra lagstiftningens utformning och tillämpning

Det är angeläget att det våld som äldre kvinnor utsätts för lagförs i större omfattning än vad som är fallet i dag. För att det ska ske krävs dels att brottsrubriceringar omformas till att bättre motsvara det våld som kvinnor utsätts för, t.ex. måste psykiskt våld kriminaliseras i större uträkning och fler typer av brott kunna åtalas inom ramen för grov kvinnofridskränkning.⁴⁸ Dels måste fler brott komma till rättsväsendets kännedom (d.v.s. polisanmälas) – och där hanteras på ett förtroendeingivande sätt. Det är inte acceptabelt att bara en bråkdel av de anmälningar som i dag görs rörande våld mot kvinnor leder till att en förövare fälls och att kvinnor upplever det som meningslöst att polisanmäla det våld de utsätts för. För att komma till rätta med detta krävs ökad kunskap och förändrade attityder hos såväl brottsoffer, deras omgivning och rättsväsendets tillämpare.

En annan aspekt av tillämpning av lagar är att det måste skapas rimliga resurser – kunskapsmässigt, ekonomiskt, tidsmässigt och personellt – för att olika yrkesgrupper som kommer i kontakt med äldre ska kunna leva upp till de "goda" bestämmelser som faktiskt finns. Exempelvis innehåller socialtjänstlagen flera paragrafer som börjar för att äldre ska slippa att utsättas för våld och få ett gott stöd om problem uppstår. Speciellt kan nämnas:

48. Se Roks rapport 1/2010 *Grov kvinnofridskränkning – vad vet vi efter 10 år?*

- **SoL 5 kap. 11 §** – enligt vilken socialnämnden ska verka för att den som utsatts för brott och dennes närstående får stöd och hjälp, och särskilt beakta att kvinnor som är eller har varit utsatta för våld eller andra övergrepp av närstående kan vara i behov av stöd och hjälp för att förändra sin situation.
- **SoL 5 kap. 10 §** – enligt vilken socialnämnden ska erbjuda stöd för att underlätta för de personer som vårdar en närstående som är långvarigt sjuk eller äldre eller som stödjer en närstående som har funktionshinder.
- **SoL 5 kap. 6 § och 8 §** – enligt vilka socialnämnden ska göra sig väl förtrogen med levnadsförhållandena i kommunen för äldre människor och människor med fysiska och psykiska funktionshinder samt i sin uppsökande verksamhet upplysa om socialtjänstens verksamhet på dessa områden.

Sverige har även att leva upp till internationella överenskommelser kring kvinnofrid. I FN:s deklaration om avskaffande av våld mot kvinnor uppmanas t.ex. stater att lagstifta för att förhindra det ojämlika förhållandet mellan män och kvinnor som är en förklaring till mäns våld mot kvinnor och att se till att det finns rättsliga mekanismer för att de drabbade ska kunna få en rättvis och fullgod gottgörelse.⁴⁹

AVSLUT

Att leva utan att utsättas för våld är en mänsklig rättighet, d.v.s. en rätt som omfattar även äldre kvinnor. Att vårt samhälle i dag i stor utsträckning ignorerar det våld som äldre kvinnor utsätts för är något som måste förändras. Roks åtgärdsförslag går ut på att genom fördjupad kunskap, förändrade attityder och ett drivet, praktiskt arbete förebygga våld mot äldre kvinnor – och ge ett gott stöd till de som ändå drabbas. Detta kräver både engagemang och praktiska resurser hos många olika aktörer.

Roks arbetar på riksorganisationsnivå dels med att samla in och fördjupa kunskap inom organisationen, dels med att sprida information till och driva igenom förbättringar hos andra aktörer. På lokal nivå arbetar Roks jourer dagligen, i många fall med små och osäkra resurser, för att ge stöd åt kvinnor, tjejer och barn som utsatts för våld. Ett mål är att fler äldre kvinnor ska känna till och söka stöd hos en kvinnojour i framtiden, något som bl.a. kräver att jourerna beviljas rimliga och stabila ekonomiska resurser. Ett annat mål är att politiker, beslutsfattare, praktiker och allmänhet ska hantera våld mot äldre kvinnor som den kvinnofridsfråga det är.

En kvinna ringde till juren och bad om hjälp med att skaffa en advokat eftersom hon ville skilja sig. Det visade sig vara en kvinna på 78 år, som nu tröttnat på att, som hon uttryckte det, "hoppa ut genom fönstret" varje gång hennes man misshandlade henne. Jag åkte med henne till advokaten. På väg dit sa hon till mig: "Ibland står det i kvinnors dödsannonser att 'hon bar sitt lidande med tålmod'. Men det vill inte jag att det ska stå i min annons!"

Kvinnojour

49. FN (1993) FN:s deklaration om avskaffande av våld mot kvinnor.

5. Referenser

- Berggren, H.** (2011) *Jag längtar någonstans ... men jag vet inte vart*. Tryggare Sverige
- Brottsförebyggande rådet** (2012) *NTU 2011 – om utsatthet, trygghet och förtroende*. Rapport 2012:2. Brottsförebyggande rådet
- Brottsförebyggande rådet** (2012-10-12) Uppgifter från Brå:s hemsida: www.bra.se
- Brottsofferjourernas riksförbund m.fl.** (2006) *Trygghet som saknas – om våld och övergrepp mot äldre*. Brottsofferjourernas riksförbund, Studieförbundet Vuxenskolan & Sveriges pensionärsförbund
- Cooper, C., Selwood A. & Livingston G.** (2008) "The prevalence of elder abuse and neglect: A systematic review" i *Age and Ageing* nr 37, s. 151–160. Oxford University Press
- Eriksson, H.** (2001) *Ofrid? Våld mot äldre kvinnor och män - en omfångsundersökning i Umeå kommun*. Brottsoffermyndigheten
- Erlingsson, C.** (2007) *Elder abuse explored through a prism of perceptions; perspectives of potential witnesses*. Umeå universitet
- Erlingsson, C., Saveman, B-I. & Berg, C. A.** (2005) "Perceptions of elder abuse in Sweden: Voices of older persons" i *Brief Treatment and Crisis Intervention*, vol. 5, nr 2, s. 213–227. Oxford University Press
- FN** (1993) FN:s deklaration om avskaffande av våld mot kvinnor: [www.unhcr.ch/huridocda/huridoca.nsf/\(Symbol\)/A.RES.48.104.En?Opendocument](http://www.unhcr.ch/huridocda/huridoca.nsf/(Symbol)/A.RES.48.104.En?Opendocument)
- FN** (2006) *In-depth study on all forms of violence against women: report of the Secretary-General*. www.unhcr.org/refworld/docid/484e58702.html
- Holmberg, C. & Enander, V.** (2004) *Varför går hon? Om misshandlade kvinnors uppbrotsprocesser*. Kabusa böcker
- Hydle, I. & Johns, S.** (1993) *Övergrepp mot äldre – stängda dörrar och knutna nävar*. Studentlitteratur
- Juklestad, O. N. & Johns, S.** (1997) *Vern for eldre: tiltak mot overgrep i hjemmet*. Kommuneforlaget
- Kristensen, K. & Risbeck, M.** (2004) *De sista ljuva åren ... – om utsatthet och erfarenheter av våld hos personal och vårdtagare inom hemtjänsten*. Rondo grafisk kommunikation

- Lundgren, E.** (2004) *Våldets normaliseringsprocess*. Roks
- Lundgren, E., Heimer, G., Westerstrand, J. & Kalliokoski, A-M.** (2001) *Slagen dam. Mäns våld mot kvinnor i jämställda Sverige: en omfångsundersökning*. Brottsoffermyndigheten
- Länsstyrelsen i Stockholms län** (2012) *Det slutar inte vid 65 – en rapport om äldre våldutsatta kvinnor*. Rapport 2012:21. Länsstyrelsen i Stockholms län
- National Research Council** (2003) *Elder mistreatment: Abuse, neglect, and exploitation in an aging America. Panel to review risk and prevalence of elder abuse and neglect*. National Academic Press
- NCK** (kommande studie) *Kvinnors och mäns utsatthet för våld i ett livs- och befolkningsperspektiv – en nationell studie. Omfattning, karaktär och samband med fysisk, psykisk och social ohälsa*.
- Roks** (2010) *Grov kvinnofridskränkning – vad vet vi efter tio år? Rapport 1/2010*. Roks
- Roks/Grände, J.** (2008) *Att möta våldutsatta kvinnor – handbok för bemötande och samtal*. Roks
- Saveman, B-I.** (2005) "Våld mot äldre – ett fortsatt dolt problem" i *Incitament* 14(1), sid 80–82. Bra Media Förlag
- Saveman, B-I.** (2010) "Våldet upphör inte vid 65" i *Tidningen Äldreomsorg* nr 4, s. 6–8. Fortbildning i Stockholm AB
- Saveman, B-I.** (2011) "Våld i nära relationer bland äldre" i *Att fråga om våldutsatthet som en del av anamnesen*. NCK-rapport 2010:4. Nationellt centrum för kvinnofrid
- SCB** (2000) *Äldres levnadsförhållanden 1980–1998. Levnadsförhållanden; 93*. SCB, Socialdepartementet & Socialstyrelsen
- SCB** (2006) "Hemtjänst och anhörigvård", kap. 17 i *Äldres levnadsförhållanden – arbete, ekonomi, hälsa och sociala nätverk 1980–2003*. Statistiska centralbyrån & Umeå universitet
- SCB** (2006) "Informella hjälpgivare", kap. 18 i *Äldres levnadsförhållanden – arbete, ekonomi, hälsa och sociala nätverk 1980–2003*. Statistiska centralbyrån & Umeå universitet
- SCB** (2006) Artikel i *Välfärd* nr 3:
www.scb.se/Grupp/valfard/BE0801_2006K03_TI_02_A05ST0603.pdf
- SCB** (2010) Statistik från ULF 2010: www.scb.se/Pages/Product___12199.aspx
- Socialstyrelsen** (1994) *Övergrepp mot äldre i hemmet, ser vi toppen på ett isberg? SoS-rapport 1994:01*. Socialstyrelsen

Socialstyrelsen (2002) *Kommunens stöd till anhängvårdare – anhörigas erfarenheter och synpunkter. Projektredovisning inom Anhörig 300-projektet.*

www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/11145/2002-124-10_200212411.pdf

Socialstyrelsen (2011) *Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om Lex Sarah, SOSFS 2011:5.*

Socialstyrelsen (2012-08-12) Artikel på Socialstyrelsens hemsida: www.socialstyrelsen.se/nyheter/2012augusti/nastanvarfemte vuxengeromsorgtillennarstaende

Socialstyrelsen (2012-10-10) www.socialstyrelsen.se/aldre/valdmotaldre

Torstensson, G. (2010) "Förebygga, upptäcka och hantera" i *Tidningen Äldreomsorg* nr 4, s. 11-17. Fortbildning i Stockholm AB

WHO (2012-10-15) WHO:s hemsida: www.who.int/ageing/projects/elder_abuse/en/

WHO/INPEA (2002) *Missing voices: Views of older persons on elder abuse.* World Health Organization

I Roks material om våld mot äldre kvinnor ingår

- Broschyren *Jag finns!*
- Filmen *Vi som överlevde*
- Rapporten *Våld mot äldre kvinnor*

Allt material kan beställas från Roks hemsida.

Hornsgatan 66, 1 tr | 118 21 Stockholm | 08-442 99 30
info@roks.se | www.roks.se